

Panteia

Research to Progress

Research voor Beleid | EIM | NEA | IOO | Stratus | IPM

Antisemitisme in het voortgezet onderwijs

Eindrapport

Een onderzoek in opdracht van de Anne Frank Stichting

Eva Wolf, Jurriaan Berger en Lennart de Ruig

Projectnummer: C10000

Zoetermeer, 8 juli 2013

OPEN SOCIETY
FOUNDATIONS

Dit onderzoek is medegefinancierd door Open Society Foundations /
Supported in part by a grant by the Open Society Foundations.

De verantwoordelijkheid voor de inhoud berust bij Panteia. Het gebruik van cijfers en/of teksten als toelichting of ondersteuning in artikelen, scripties en boeken is toegestaan mits de bron duidelijk wordt vermeld. Vermenigvuldigen en/of openbaarmaking in welke vorm ook, alsmede opslag in een retrieval system, is uitsluitend toegestaan na schriftelijke toestemming van Panteia. Panteia aanvaardt geen aansprakelijkheid voor drukfouten en/of andere onvolkomenheden.

Voorwoord

Antisemitisme is van alle tijden. Door de eeuwen heen zien we dit fenomeen in binnen- en buitenland. In haar gruwelijkste vorm kwam antisemitisme tot uiting in de Jodenvervolging, waarvan Anne Frank een van de vele slachtoffers was.

De Anne Frank Stichting is een onafhankelijke organisatie die de onderduikplek van Anne Frank beheert en openstelt en Annes levensverhaal wereldwijd onder de aandacht brengt ter bezinning op de gevaren van antisemitisme, racisme en discriminatie en het belang van vrijheid, gelijke rechten en democratie. Als educatieve organisatie wil de stichting docenten, beleidsmakers en professionals handvatten bieden voor het bestrijden van, onder andere, antisemitisme.

In Nederland komt antisemitisme nog altijd voor, ook in het voortgezet onderwijs. Voor een effectieve aanpak is het nodig om een actueel beeld te krijgen van wat er speelt op middelbare scholen. De Anne Frank Stichting heeft daarom onderzoeksbureau Panteia opdracht gegeven onderzoek te doen naar antisemitische voorvallen in het middelbaar onderwijs. Het onderzoek richt zich op de ervaringen van docenten met antisemitisme in de klas en op hun school. Docenten is gevraagd naar diverse uitingsvormen van antisemitisme en naar achtergronden die daarbij volgens hen een rol spelen. Zo is gepoogd inzicht krijgen in de aard, omvang en intensiteit van het verschijnsel in het voortgezet onderwijs.

Het rapport geeft een helder en toegankelijk beeld van antisemitisme in het voortgezet onderwijs en biedt aanknopingspunten voor een gericht plan van aanpak op middelbare scholen. Die aanpak lukt alleen met een brede coalitie van overheden, onderwijs en maatschappelijke organisaties. Antisemitisme moet met blijvende betrokkenheid en toewijding bestreden worden.

Ronald Leopold
Algemeen Directeur Anne Frank Stichting

Inhoudsopgave

1	Samenvatting	7
2	Inleiding	9
2.1	Aanleiding: gebrek aan kwantitatief inzicht	9
2.2	Vraagstelling van het onderzoek	10
2.3	Terminologie	11
2.4	Leeswijzer	11
3	Vergelijking met 2004: frequentie van grievende opmerkingen	13
3.1	Frequentie	13
3.2	Vergelijking met cijfers uit 2004	14
3.3	Achtergrondkenmerken van scholen en docenten die samenhangen met frequentie van voorvallen	14
4	Wat was de aard van antisemitische voorvallen het afgelopen jaar?	17
4.1	Typering van het voorval	17
4.2	Achtergrondkenmerken die samenhangen met verschijningsvormen van voorvallen	19
5	Het meest recente voorval: de aard van het voorval	23
5.1	Typering van het meest recente voorval	23
5.2	Fysieke locatie	24
6	Het meest recente voorval: omgevingsinvloeden	25
6.1	Belangrijkste omgevingsinvloeden	25
6.2	Achtergrondkenmerken van scholen in relatie tot omgevingsinvloeden	26
7	Het meest recente voorval: de dader	29
7.1	Geslacht, schooltype en leeftijd	29
7.2	Problematiek van daders	29
7.3	Etniciteit	31
8	Reacties op het meest recente voorval en de behoeften van docenten	35
8.1	Reactie van docenten	35
8.2	Gevolgen van het voorval	36
8.3	Behoeften van docenten	37
9	Conclusie	41
	Bijlage 1 Vragenlijst	47
	Bijlage 2 Onderzoeksverantwoording	49

1 Samenvatting

Om een actueel beeld te krijgen van antisemitische voorvallen in het voortgezet onderwijs heeft de Anne Frank Stichting aan Panteia gevraagd onderzoek te doen onder docenten in het voortgezet onderwijs. Hen is gevraagd naar hun eigen ervaringen op school.

Voornamelijk beledigingen over Joden in het algemeen

Docenten waren in het afgelopen jaar getuige van antisemitische voorvallen van verschillende aard. Het blijkt in de meeste gevallen om algemene scheldpartijen en beledigingen over de groep Joden te gaan, die zich niet direct richten tot een specifieke leerling of docent. Daarnaast zegt één op de tien docenten dat leerlingen de Holocaust bagatelliseren of ontkennen.

Bedreigingen en fysiek geweld tegen leerlingen of docenten die (vermeend) Joods zijn, komen binnen de onderzochte groep zelden voor. Het gaat om enkele incidenten.

Wel komt het voor dat leerlingen elkaar uitschelden voor 'Jood', ongeacht hun achtergrond. Meer dan een kwart van de docenten maakte dit in het afgelopen jaar één of meerdere keren mee.

Etnische achtergrond van ouders: voornamelijk autochtone Nederlanders

Naast antisemitische voorvallen die docenten het afgelopen jaar hebben meegemaakt, is ook gevraagd naar de kenmerken van het meest recente voorval. De ouders zijn meestal autochtone Nederlanders, in bijna twee derde van alle meest recente gevallen.

Docenten melden ook veroorzakers met een Marokkaanse of Turkse achtergrond. Gerelateerd aan de onderwijspopulatie, is er een relatieve oververtegenwoordiging van deze groepen binnen de daderpopulatie te zien.

Voetbal is vaak de context en daarnaast speelt het Midden-Oostenconflict een rol

Wanneer we docenten vragen naar achtergronden van de antisemitische voorvallen die zij het afgelopen jaar mee hebben gemaakt, blijkt dat voetbal de meest voorkomende context was waarin leerlingen Joden als groep beledigden. Twee derde van alle respondenten noemde deze voetbalcontext. Eén op de vijf docenten ziet gebeurtenissen in het Midden-Oosten als de achtergrond van de belediging. Verder blijkt dat het bij het beledigen van Joden in de context van voetbal vaker gaat om autochtone ouders. Beledigingen in de context van het Midden-Oostenconflict hangen juist vaker samen met leerlingen die een Turkse of Marokkaanse achtergrond hebben.

Iets meer voorvallen in het VMBO dan op het HAVO/VWO

Er is in het onderzoek gekeken naar verschillen tussen schooltypen. Antisemitisme komt voor op alle schooltypen, van VMBO tot VWO. Toch zien we relatief meer incidenten op het VMBO. In het onderzoek is gevraagd naar diverse omgevingsfactoren die volgens de docenten een rol spelen bij het antisemitische voorval. Hieruit blijkt dat in het praktijkonderwijs gebeurtenissen binnen de school of les vaker een rol spelen dan in de andere onderwijstypen. Op het HAVO en VWO hebben ontwikkelingen in het Midden-Oosten in verhouding een grotere invloed op de gerapporteerde voorvallen dan gebeurtenissen op school of in de les.

Iets meer voorvallen op scholen met een relatief hoog leerlingaantal met een Turkse of Marokkaanse achtergrond

Docenten die werkzaam zijn op scholen met een relatief groot aandeel leerlingen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond rapporteren in verhouding meer antisemitische voorvallen. Deze bevinding betekent overigens niet dat de daders per definitie een Turkse of een Marokkaanse achtergrond hebben. Er is slechts samenhang tussen de frequentie van incidenten en het aandeel leerlingen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond op school.

Iets minder voorvallen op openbare scholen en scholen met denominatie 'overig'

Op openbare scholen en scholen met de denominatie 'overig'¹ komen antisemitische voorvallen iets minder vaak voor dan op scholen met overige denominaties.

Minder grievende opmerkingen dan in 2004, maar nog altijd fors probleem

De uitkomsten van deze survey zijn vergeleken met de resultaten van het onderzoek uit 2004 naar agressie en geweld in het onderwijs, waarin gevraagd werd naar de frequentie van grievende opmerkingen. Meer dan een derde van de docenten in de huidige survey zegt dat ze in het afgelopen jaar grievende opmerkingen over Joden of het bagatelliseren van de Holocaust hebben gehoord. In vergelijking met de soortgelijke vraag in onderzoek uit 2004 is dit een lager percentage. Om de context van enkele andere vormen van discriminatie weer te geven, is ook gevraagd naar grievende opmerkingen over de islam of over homoseksualiteit. Dergelijke opmerkingen komen vaker voor dan grievende opmerkingen over Joden of het bagatelliseren van de Holocaust. Zowel grievende opmerkingen over de islam als over homoseksualiteit werden, vergeleken met 2004, in het huidige onderzoek iets vaker gerapporteerd.

De meeste docenten grijpen goed in

Uit de resultaten over het meest recente voorval blijkt dat vrijwel alle docenten hebben ingegrepen. Dit gebeurt grotendeels door de dader mondeling terecht te wijzen. Ook zegt één op de vier docenten achteraf in gesprek te gaan met de betrokkenen. De meeste docenten zijn van mening dat hun ingrijpen een positief effect had. Ook vindt de meerderheid van de respondenten dat er op hun school over het algemeen goed wordt ingegrepen bij antisemitische voorvallen.

Behoefte aan voorlichting over hoe discriminatie tegen te gaan

Het onderzoek laat zien dat docenten over het algemeen veel waarde hechten aan voorlichting en lessen op hun school over de Holocaust, over antisemitisme en discriminatie en over goede omgangsvormen. Er blijkt ook enige behoefte aan extra scholing op deze gebieden, voornamelijk over het voorkomen of aanpakken van discriminatie. Hierover willen twee op de vijf docenten meer weten. Wat betreft het verzorgen van lessen over de Holocaust vraagt één op de vijf docenten om extra voorlichting of scholing.

¹ Deze categorie bestaat uit een groot aantal, relatief weinig voorkomende denominaties, waaronder antroposofisch, gereformeerd, islamitisch, Joods orthodox. In Nederland bevindt zich één Islamitische school en één Joods orthodoxe school. Beide zijn in de respons vertegenwoordigd.

2 Inleiding

2.1 Aanleiding: gebrek aan kwantitatief inzicht

Onderzoeksbureau Panteia heeft in opdracht van de Anne Frank Stichting onderzoek uitgevoerd naar antisemitische incidenten in het voortgezet onderwijs. Aanleiding van het onderzoek was een door de Anne Frank Stichting ervaren gebrek aan kwantitatief inzicht in de omvang en de aard van antisemitisme op middelbare scholen in Nederland. Om haar maatregelen gericht te kunnen inzetten, wil de Anne Frank Stichting meer kennis vergaren over hoe vaak antisemitisme voorkomt en welke vormen antisemitische voorvallen kunnen aannemen.

Meer kennis over de omvang en aard van antisemitische voorvallen in het voortgezet onderwijs dient ook een breder belang. Dat bredere belang bleek bijvoorbeeld uit de maatschappelijke discussie die volgde op de uitzending van 'Onbevoegd Gezag' in februari 2013.¹ In de uitzending doet een scholier van Turkse afkomst uit het voortgezet onderwijs onder meer de volgende uitspraak:

"Als je iemand uitscheldt wil je hem het slechtste wensen, toch? (...) Dat is ook met 'Jood'. 'Jood' is voor ons 'slecht', snap je, daarom schelden wij hun met het slechtste uit en dat is 'Jood'."

De scholier in kwestie probeert aan de documentairemaker uit te leggen waarom er op zijn school gescholden wordt met het woord 'Jood'. Het citaat is één van de (vele) antisemitische uitspraken die gedurende de uitzending de revue passeren en die vervolgens zorgen voor maatschappelijke en politieke commotie. Velen zijn geschokt door de uitzending en roepen op tot maatregelen, terwijl anderen erop wijzen dat het probleem (veelal gedefinieerd als antisemitisch gedachtegoed onder jongeren met een islamitische achtergrond) niet 'nieuw' zou zijn, maar diepgeworteld. Weer anderen vragen zich openlijk af of de uitzending niet te veel uit zijn verband wordt getrokken: het gaat tenslotte slechts om één momentopname van een klein aantal jongeren, die geenszins representatief hoeft te zijn voor een grotere groep. Laat staan dat het hoeft te duiden op een maatschappelijke trend.

Hoewel de uitzending niet de aanleiding is voor dit rapport, illustreert het wel hoe het gebrek aan feitelijke informatie de discussie over antisemitisme in het voortgezet onderwijs vertroebelt. Het is onduidelijk hoe vaak antisemitisme voorkomt in het voortgezet onderwijs. Evenmin bestaat er helder inzicht in 'typische' daders of veelvoorkomende achtergronden. Er zijn wel gegevens bekend over discriminatie in het voortgezet onderwijs, maar daarbij wordt over het algemeen niet expliciet aandacht geschonken aan antisemitisme, of ligt de focus van het onderzoek niet op antisemitisme.² Omgekeerd zijn er enkele algemene cijfers bekend over antisemitische voorvallen, zoals geregistreerde antisemitische incidenten door het Centrum Informatie en Documentatie Israël (CIDI)³, de jaarlijkse monitor 'Racisme, antisemitisme, extreem-

¹ De uitzending is te bekijken via: <http://programma.ntr.nl/10567/onbevoegd-gezag/detail/aflevering/6000003897/Onbevoegd-gezag>

² Bijvoorbeeld: Research voor Beleid, *Agressie en geweld in het onderwijs*, mei 2004.

³ CIDI. *Monitor antisemitische incidenten 2011*. mei 2012.

rechts geweld en discriminatie in Nederland¹ en politiecijfers van het Landelijk Expertise Centrum Diversiteit van de politie², maar daarin ligt de focus weer niet op het voortgezet onderwijs.

Het moge duidelijk zijn: kwantitatief inzicht in de frequentie van antisemitische voorvallen in het voortgezet onderwijs, maar ook in de aard en de context van deze voorvallen, is wenselijk en nuttig. Zowel om de eerdergenoemde quote beter te kunnen duiden, als om een effectieve educatieve of bestuurlijke respons op dergelijke gebeurtenissen te kunnen organiseren. Die hangt ten slotte voor een groot deel af van het antwoord op de vraag hoe vaak en op welke manier antisemitische voorvallen in het voortgezet onderwijs voorkomen. Het rapport dat voor u ligt, geeft antwoorden op deze vragen.

2.2 Vraagstelling van het onderzoek

Door docenten via een enquête te vragen naar hun ervaringen, werd inzicht verkregen in de omvang, aard en achtergrondkenmerken van antisemitische incidenten. De centrale vraagstelling daarbij luidde:

"Wat is de omvang en aard van antisemitische voorvallen in het voortgezet onderwijs en welke achtergrondkenmerken zijn van toepassing?"

Om deze vraag te beantwoorden zijn de volgende deelvragen geformuleerd:

- 1 Hoe vaak hebben docenten in het afgelopen jaar te maken gehad met voorvallen waarbij grievende opmerkingen werden gemaakt over Joden of de Holocaust werd gebagatelliseerd?
- 2 Wat was de aard van de antisemitische voorvallen?
- 3 Wat zijn de kenmerken van scholen waar antisemitische voorvallen plaatsvonden?
- 4 Wie zijn de voornaamste veroorzakers van antisemitische voorvallen?
- 5 Wat zijn volgens docenten de persoons- of omgevingsfactoren die invloed hebben op het ontstaan van antisemitische voorvallen?
- 6 Hoe reageren docenten op de antisemitische voorvallen?
- 7 Wat zijn de gevolgen van antisemitische incidenten voor het slachtoffer en het onderwijs?
- 8 Hoe waarderen docenten het schoolbeleid ten aanzien van antisemitische voorvallen en op welke onderwerpen willen ze graag (extra) scholing ontvangen?
- 9 Hoe verhouden de uitkomsten zich tot de resultaten van het onderzoek uit 2004 naar agressie en geweld in het onderwijs?

¹ B. Tierolf e.a., *Racisme, antisemitisme, extreemrechts geweld en discriminatie in Nederland. Rapportage incidenten, aangiftes, verdachten en afhandeling 2010 en 2011*, maart 2013

² B. Tierolf & N. Hermens. *Poldis rapportage 2011. Criminaliteitsbeeld discriminatie*. Juni 2012.

2.3 Terminologie

In dit rapport en in de vragenlijst van het onderzoek wordt gesproken over antisemitische voorvallen. Door middel van sociaalwetenschappelijk onderzoek is echter niet vast te stellen of er daadwerkelijk antisemitisme ten grondslag ligt aan voorvallen. Bovendien is er in de wetenschap ook discussie over wat antisemitisme nu precies is, wat eronder valt en wat niet en hoe antisemitisme is vast te stellen in onderzoek. Het gaat in dit onderzoek derhalve om voorvallen met een antisemitische *connotatie* zoals waargenomen door docenten in het voortgezet onderwijs. Ofwel: voorvallen die in het algemeen maatschappelijk verkeer een antisemitische betekenis wordt toegekend, ongeacht of de achterliggende motivatie antisemitisch is.

2.4 Leeswijzer

Dit rapport bestaat in feite uit vier onderdelen:

1. In hoofdstuk 3 van dit rapport staat de frequentie van antisemitische voorvallen centraal, die wordt vergeleken met de frequentiecijfers uit 2004. Antisemitische voorvallen worden daarbij gedefinieerd als grievende opmerkingen over Joden of het bagatelliseren van de Holocaust.
2. In hoofdstuk 4 hanteren we een bredere benadering van antisemitische voorvallen, waardoor we in kaart kunnen brengen welke verschijningsvormen er voorkomen in het voortgezet onderwijs in Nederland. De resultaten uit hoofdstuk 4 zijn gebaseerd op de voorvallen die docenten het afgelopen jaar hebben meegemaakt.
3. De hoofdstukken 5 t/m 8 zijn gebaseerd op het meest recente incident dat docenten hebben meegemaakt. In hoofdstuk 5 wordt de aard van het voorval uiteengezet, in hoofdstuk 6 ligt de focus op omgevingsfactoren die volgens docenten invloed hebben uitgeoefend op het voorval en in hoofdstuk 7 wordt dieper ingegaan op de dader van het meest recente voorval. De reacties op het voorval en de behoeften van docenten ten aanzien van schoolbeleid, onderwijs en voorlichting zijn het onderwerp van hoofdstuk 8.
4. In hoofdstuk 9 wordt tot slot de hoofdvraag beantwoord en worden de belangrijkste conclusies van het onderzoek op een gezet.

Bijlage 1 bevat de vragenlijst. Bijlage 2 bevat een uitgebreide verantwoording van het onderzoek.

Tot slot: de percentages in de tabellen tellen niet altijd op tot 100% door afronding.

3 Vergelijking met 2004: frequentie van grievende opmerkingen

In dit hoofdstuk staat de frequentie van antisemitische voorvallen centraal. In de enquête is aan docenten gevraagd hoe vaak zij het afgelopen jaar te maken hebben gehad met grievende opmerkingen of het bagatelliseren van de Holocaust. Tevens is gevraagd naar de mate waarin docenten getuige zijn geweest van grievende opmerkingen over de islam of over homoseksualiteit, waardoor een vergelijking tussen verschillende vormen van discriminatie mogelijk wordt. Omdat in een eerder onderzoek uit 2004 nagenoeg dezelfde vraag is voorgelegd aan respondenten, kunnen cijfers uit dit onderzoek op hoofdlijnen vergeleken worden met de cijfers uit 2004.

3.1 Frequentie

Frequentie van grievende opmerkingen over Joden

Aan docenten is de vraag voorgelegd hoe vaak zij het afgelopen jaar te maken hebben gehad met 'grievende opmerkingen over Joden of het bagatelliseren van de Holocaust'.

- 35% van de docenten is het afgelopen jaar getuige geweest van 'grievende opmerkingen over Joden of het bagatelliseren van de Holocaust'.
- 31% is één of enkele keren per jaar getuige geweest van een dergelijk voorval. 3% was daar één of enkele keren per maand getuige van en 1% van de docenten één of enkele keren per week.

Frequentie in relatie tot andere vormen van discriminatie

Wanneer we deze frequentie vergelijken met de frequentie waarmee docenten getuige zijn geweest van grievende opmerkingen over de islam of over homoseksualiteit, valt een aantal zaken op (Tabel 3.1).

- Docenten zijn het afgelopen jaar vaker getuige van grievende opmerkingen over de islam (74%) of over homoseksualiteit (85%), dan van grievende opmerkingen over Joden of het bagatelliseren van de Holocaust (35%).

Tabel 3.1 Frequentie van grievende opmerkingen over Joden, de islam en homoseksualiteit (N=937)

	Niet	Eén of enkele keren per jaar of per maand	Eén of enkele keren per week of dagelijks
	%	%	%
Leerlingen maken grievende opmerkingen over Joden of bagatelliseren de Holocaust	65%	34%	1%
Leerlingen maken grievende opmerkingen over de islam	25%	71%	3%
Leerlingen maken grievende opmerkingen over homoseksualiteit	14%	74%	11%

3.2 Vergelijking met cijfers uit 2004

In 2004 heeft Research voor Beleid in opdracht van het Ministerie van OCW onderzoek uitgevoerd naar agressie en geweld in het onderwijs. In dat onderzoek is aan respondenten nagenoeg dezelfde vraag gesteld als in dit onderzoek, namelijk: hoe vaak bent u het afgelopen jaar getuige geweest van grievende opmerkingen over Joden c.q. het bagatelliseren van de Holocaust, over de islam of over homoseksualiteit. Een overzicht van de resultaten uit 2004 staat in tabel 3.2.

Tabel 3.2 Frequentie van grievende opmerkingen over Joden, de islam en homoseksualiteit in 2004

	Niet	Eén of enkele keren per jaar of per maand	Eén of enkele keren per week of dagelijks
	%	%	%
Grievende opmerkingen over Joden c.q. het bagatelliseren van de Holocaust	51%	47%	3%
Grievende opmerkingen over de islam	30%	65%	5%
Grievende opmerkingen over homoseksualiteit	25%	67%	8%

Wanneer we de antwoorden uit 2004 (Tabel 3.2) vergelijken met de antwoorden van docenten in het huidige onderzoek (Tabel 3.1), zijn de volgende conclusies te trekken:

- De frequentie van grievende opmerkingen over Joden c.q. het bagatelliseren van de Holocaust is gedaald ten opzichte van 2004. Waar in 2004 50% van de respondenten het afgelopen jaar minstens een keer getuige was geweest van een dergelijk voorval, is dat nu bij 35% van de respondenten het geval.
- De frequentie van grievende opmerkingen over de islam is gestegen: in 2004 gaf 70% van de docenten aan daar het afgelopen jaar minstens een keer getuige van te zijn geweest, nu is dat bij 74% van de docenten het geval.
- De frequentie van grievende opmerkingen over homoseksualiteit is eveneens gestegen: in 2004 gaf 75% van de docenten aan daar het afgelopen jaar minstens een keer getuige van te zijn geweest, nu is dat bij 85% van de docenten het geval.

3.3 Achtergrondkenmerken van scholen en docenten die samenhangen met frequentie van voorvallen

Tot slot hebben we onderzocht welke achtergrondkenmerken van scholen en docenten samenhangen met de frequentie van antisemitische voorvallen. De volgende achtergrondkenmerken blijken statistisch significant: schooltype, denominatie van de school, het aandeel van leerlingen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond en de leeftijd van de docenten. Het gaat echter niet om sterke verbanden: de verbanden hebben een coëfficiënt tussen de 0,09 en 0,27.

3.3.1 Achtergrondkenmerken van scholen

- **Schooltype:** Grievende opmerkingen over Joden of het bagatelliseren van de Holocaust komen op alle schooltypes voor, maar iets vaker in het praktijkonderwijs en op het VMBO. Hetzelfde geldt voor grievende opmerkingen over de islam en voor grievende opmerkingen over homoseksualiteit.

Tabel 3.3 Frequentie van grievende opmerkingen over Joden of bagatelliseren van de Holocaust naar schooltype (N=937)

	Praktijk- onderwijs	VMBO bbl/kbl ¹	VMBO gl/ti ²	HAVO	VWO	Totaal
	%	%	%	%	%	%
Niet	58%	61%	64%	69%	70%	65%
Eén of enkele per jaar	36%	34%	31%	29%	27%	31%
Eén keer per maand of vaker	6%	5%	3%	2%	2%	4%
Totaal	100%	100%	100%	100%	100%	100%

- **Denominatie:** Op openbare scholen en scholen met de denominatie 'overig'³ komt iets minder vaak voor dat leerlingen grievende opmerkingen maken over Joden of de Holocaust bagatelliseren dan op scholen met andere denominaties.

Tabel 3.4 Frequentie van grievende opmerkingen over Joden of bagatelliseren van de Holocaust naar denominatie (N=937)

	Alge- meen bijzonder	Open- baar	Overig	Protes- tants Christe- lijk	Rooms- Katholiek	Samen- wer- kingsver- band ⁴	Totaal
	%	%	%	%	%	%	%
Niet	67%	70%	81%	64%	57%	57%	65%
Eén of enkele per jaar	31%	28%	19%	31%	37%	33%	31%
Eén keer per maand of vaker	2%	2%	0%	4%	4%	10%	3%
Totaal	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

- **Leerlingen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond⁵:** Wanneer we kijken naar de samenhang tussen het percentage leerlingen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond (gebaseerd op leerlingregistraties door DUO) en de frequentie van antisemitische voorvallen, valt op dat wanneer meer dan 20 procent van de leerlingen een Turkse of Marokkaanse achtergrond heeft, de frequentie van grievende opmerkingen relatief hoog

¹ VMBO basisberoepsgerichte leerweg en kaderberoepsgerichte leerweg.

² VMBO gemengde leerweg en theoretische leerweg.

³ Deze categorie bestaat uit een groot aantal, relatief weinig voorkomende denominaties, waaronder antroposofisch, gereformeerd, islamitisch, Joods orthodox. In Nederland bevindt zich één Islamitische school en één Joods orthodoxe school. Beide zijn in de respons vertegenwoordigd.

⁴ Op een samenwerkingschool worden zowel openbaar als bijzonder onderwijs aangeboden.

⁵ Cijfers over tot het percentage leerlingen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond zijn afkomstig van DUO.

is. Dat betekent overigens niet dat de daders van antisemitische voorvallen ook een Turkse of een Marokkaanse achtergrond hebben. Er is slechts een samenhang tussen de frequentie van incidenten en het aandeel leerlingen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond.

Tabel 3.5 Frequentie van grievende opmerkingen over Joden of bagatelliseren van de Holocaust naar aandeel leerlingen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond (N=937)

	Aandeel 0-5%	Aandeel 5-10%	Aandeel 10-15%	Aandeel 15-20%	Aandeel 20-25%	Aandeel > 25%	Totaal
Niet	70%	71%	65%	73%	57%	45%	65%
Één of enkele per jaar	28%	27%	31%	24%	40%	43%	31%
Één keer per maand of vaker	2%	2%	4%	3%	3%	12%	3%
Totaal	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

3.3.2 Achtergrondkenmerken van docenten

Wat betreft de kenmerken van docenten, blijkt alleen de leeftijd van de docent een significante samenhang te hebben met de frequentie van antisemitische voorvallen. Andere kenmerken, zoals geslacht, vertonen geen samenhang.

- **Leeftijd van de docent:** Jongere docenten maken vaker mee dat leerlingen grievende opmerkingen maken over Joden of de Holocaust bagatelliseren. Hetzelfde geldt voor grievende opmerkingen over de islam en voor grievende opmerkingen over homoseksualiteit.

Tabel 3.6 Frequentie van grievende opmerkingen over Joden of bagatelliseren van de Holocaust naar leeftijd docent (N=937)

	18-25	26-35	36-45	46-55	56-65	Totaal
	%	%	%	%	%	%
Niet	42%	50%	72%	72%	76%	65%
Één of enkele per jaar	50%	44%	24%	27%	20%	31%
Één keer per maand of vaker	8%	5%	5%	2%	3%	4%
Totaal	100%	100%	100%	100%	100%	100%

4 Wat was de aard van antisemitische voorvallen het afgelopen jaar?

In het vorige hoofdstuk is de frequentie van antisemitisme uiteengezet aan de hand van antwoorden op de vraag hoe vaak docenten het afgelopen jaar getuige waren van grievende opmerkingen over Joden of het bagatelliseren van de Holocaust.

Grievende opmerkingen over Joden of het bagatelliseren van de Holocaust zijn op te vatten als een smalle definitie van antisemitische voorvallen. Er zijn echter veel meer voorvallen denkbaar, bijvoorbeeld vandalisme, bedreigingen of fysiek geweld, die niet binnen deze definitie vallen, maar die wel gezien kunnen worden als een antisemitisch voorval. Om een goed beeld te krijgen van welk type voorvallen zich op scholen voordoet, hebben we docenten daarom expliciet gevraagd naar hun ervaringen met verschillende soorten incidenten.

De verschillende typen antisemitische voorvallen die docenten het afgelopen jaar hebben meegemaakt, worden in dit hoofdstuk uiteengezet. Aan het einde van het hoofdstuk worden bovendien verschillen benoemd per provincie en denominatie.

4.1 Typering van het voorval

Omdat er verschillende uitingsvormen van antisemitisme denkbaar zijn (verbaal, materieel of fysiek), hebben we allereerst in beeld gebracht welke vormen kunnen voorkomen bij antisemitische voorvallen. Deze vormen van antisemitisme zijn verder onderverdeeld in drie categorieën: antisemitische voorvallen waarbij geen specifieke individuen het slachtoffer waren maar Joden als groep werden beledigd, antisemitische voorvallen waarbij leerlingen het slachtoffer waren en antisemitische voorvallen waarbij docenten het slachtoffer waren. De belangrijkste conclusies worden in de volgende paragrafen uiteengezet.

4.1.1 Antisemitische voorvallen tegen Joden als groep

- Voorvallen waarbij geen specifieke individuen slachtoffer zijn, maar die gericht zijn tegen Joden als groep, hebben docenten het afgelopen jaar het vaakst meegemaakt.
- Het meeste komen voor: beledigingen in de context van voetbal (40%) en het beledigen van Joden in de context van gebeurtenissen in het Midden-Oosten (20%).
- 11% van de docenten heeft het afgelopen jaar meegemaakt dat leerlingen de Holocaust bagatelliseerden of ontkenden.

Tabel 4.1 Kenmerken en frequentie van antisemitische voorvallen tegen Joden als groep (N=937)

	Eén of enkele keren		Eén keer	Totaal
	Niet	per jaar	per maand of vaker	
	%	%	%	%
• Leerlingen beledigen Joden in de context van voetbal	60%	30%	10%	100%
• Leerlingen beledigen Joden in de context van gebeurtenissen in het Midden-Oosten	80%	18%	2%	100%
• Leerlingen beledigen Joden, maar niet in de context van voetbal of het Midden-Oosten	82%	17%	1%	100%
• Leerlingen bagatelliseren of ontkennen de Holocaust	89%	10%	1%	100%

4.1.2 Antisemitische voorvallen tussen leerlingen onderling

- 28% van de docenten heeft het afgelopen jaar meegemaakt dat leerlingen elkaar uitscholden voor 'Jood'.
- 5% van de docenten heeft het afgelopen jaar meegemaakt dat leerlingen beledigd worden omdat zij Joods zijn of daarmee geassocieerd werden.
- Bedreigingen en fysiek geweld komen procentueel gezien nauwelijks voor. Gezien de ernst van dergelijke incidenten zijn de absolute aantallen in dit geval echter het vermelden waard. Het afgelopen jaar is het volgens de onderzochte respondenten veertien keer voorgekomen dat leerlingen bedreigd werden omdat ze Joods zijn of daarmee geassocieerd werden, is het eveneens veertien keer voorgekomen dat de eigendommen van leerlingen beklad, beschadigd of vernield werden omdat ze Joods zijn of daarmee geassocieerd werden en is het zes keer voorgekomen dat leerlingen het slachtoffer werden van fysiek geweld omdat ze Joods zijn of daarmee geassocieerd werden.

Tabel 4.2 Kenmerken en frequentie van antisemitische voorvallen tussen leerlingen onderling (N=937)

	Eén of enkele keren		Eén keer	Totaal
	Niet	per jaar	per maand of vaker	
	%	%	%	%
• Leerlingen schelden elkaar uit voor 'Jood'	72%	23%	5%	100%
• Leerlingen beledigen andere leerlingen omdat deze Joods zijn of daarmee geassocieerd worden	94%	5%	0%	100%
• Leerlingen bedreigen andere leerlingen omdat deze Joods zijn of daarmee geassocieerd worden	99%	1%	0%	100%
• Leerlingen bekladden, beschadigen of vernielen de eigendommen van andere leerlingen omdat deze Joods zijn of daarmee geassocieerd worden	99%	1%	0%	100%
• Leerlingen gebruiken fysiek geweld tegen andere leerlingen omdat deze Joods zijn of daarmee geassocieerd worden	99%	1%	0%	100%

4.1.3 Antisemitische voorvallen gericht tegen docenten

Docenten zijn zelf procentueel gezien nauwelijks slachtoffer van antisemitische voorvallen. In absolute aantallen zijn tien respondenten het afgelopen jaar uitgescholden voor 'Jood', zijn vijf respondenten beledigd omdat ze Joods zijn of daarmee geassocieerd werden en is er één respondent bedreigd omdat hij Joods is of daarmee geassocieerd werd.

4.2 Achtergrondkenmerken die samenhangen met verschijningsvormen van voorvallen

De achtergrondkenmerken van scholen en docenten die significant samenhangen met de verschijningsvormen van antisemitisme zijn: schooltype, provincie, denominatie van de school, het aandeel van leerlingen met een Turkse of Marokkaanse etnische achtergrond en de leeftijd van de docenten. Het gaat echter niet om sterke verbanden: de verbanden hebben een coëfficiënt tussen de 0,09 en 0,27.

4.2.1 Achtergrondkenmerken van scholen

- **Schooltype:** Op het VMBO beledigen leerlingen iets vaker Joden in de context van voetbal dan op het HAVO en VWO. Daarnaast schelden leerlingen in het Praktijkonderwijs en in het VMBO elkaar vaker uit voor 'Jood' en beledigen ze vaker andere leerlingen die Joods zijn of daarmee geassocieerd worden, dan op het HAVO en VWO. Andere vormen van antisemitisme komen te weinig voor om een betekenisvolle vergelijking tussen schooltypen te maken.

Tabel 4.3 Kenmerken van antisemitische voorvallen die één keer per jaar of vaker voorkomen (naar schooltype) (N=937)

	Praktijk- onderwijs	VMBO kbl	VMBO tl	HAVO	VWO	Totaal
	%	%	%	%	%	%
▪ Leerlingen beledigen Joden in de context van voetbal	36%	47%	40%	37%	36%	39%
▪ Leerlingen schelden elkaar uit voor 'Jood'	33%	29%	24%	23%	22%	27%
▪ Leerlingen beledigen Joden in de context van gebeurtenissen in het Midden-Oosten	11%	18%	21%	22%	22%	20%
▪ Leerlingen beledigen Joden, maar niet in de context van voetbal of het Midden-Oosten	26%	19%	18%	16%	14%	19%
▪ Leerlingen bagatelliseren of ontkennen de Holocaust	13%	9%	11%	9%	10%	11%
▪ Leerlingen beledigen andere leerlingen omdat deze Joods zijn of daarmee geassocieerd worden	7%	9%	4%	4%	4%	6%

- **Provincie:** Beledigende opmerkingen over Joden in de context van voetbal maakten docenten uit Overijssel en Zuid-Holland vaker mee dan docenten uit andere provincies. Daarnaast schelden leerlingen in de provincies Flevoland, Utrecht en Zuid-Holland elkaar in vergelijking met andere provincies vaker uit voor 'Jood.'

Tabel 4.4 Kenmerken van antisemitische voorvallen die één keer per jaar of vaker voorkomen (naar provincie) (N=937)

	Dren- the	Flevo- land	Fries- land	Gelder- land	Gronin- gen	Lim- burg	Noord- Brabant	Noord- Holland	Over- ijssel	Utrecht	Zee- land	Zuid- Holland	Totaal
	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Leerlingen beledigen Joden in de context van voetbal	22%	40%	24%	39%	35%	31%	41%	31%	54%	41%	33%	47%	39%
Leerlingen schelden elkaar uit voor 'Jood'	13%	45%	13%	38%	26%	16%	23%	22%	22%	45%	37%	31%	27%

- **Denominatie:** Leerlingen beledigen vaker Joden in de context van het Midden-Oosten op scholen die participeren in een samenwerkingsverband. Op scholen met de denominatie 'overig' komt dit type belediging juist minder vaak voor. Leerlingen beledigen vaker Joden in een andere context dan voetbal of het Midden-Oosten vaker op algemeen bijzondere scholen. Op openbare scholen en scholen met de denominatie 'overig' komt dit type belediging juist minder vaak voor.

Tabel 4.5 Kenmerken van antisemitische voorvallen die één keer per jaar of vaker voorkomen (naar denominatie) (N=937)

	Algemeen bijzonder	Openbaar	Overig	Protestants Christelijk	Rooms- Katholiek	Samen- werkings verband	Totaal
	%	%	%	%	%	%	%
Leerlingen beledigen Joden in de context van gebeurtenissen in het Midden-Oosten	11%	23%	4%	19%	20%	32%	20%
Leerlingen beledigen Joden, maar niet in de context van voetbal of het Midden-Oosten	22%	13%	12%	17%	22%	26%	19%

- **Percentage leerlingen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond:** Naarmate het aandeel van leerlingen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond op scholen hoger is, beledigen leerlingen vaker Joden in de context van het Midden-Oosten, worden Joden eveneens iets vaker beledigd in de context van voetbal en worden Joden bovendien iets vaker beledigd in een andere context dan het Midden-Oosten of voetbal. Op scholen met een hoger aandeel leerlingen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond komen daarnaast iets vaker voor: het uitschelden van leerlingen voor 'Jood' en het beledigen van andere leerlingen omdat deze Joods zijn of daarmee geassocieerd worden. Deze bevindingen betekenen overigens niet dat de daders per definitie een Turkse of een Marokkaanse achtergrond hebben. Er is slechts een samenhang tussen de frequentie van incidenten en het aandeel leerlingen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond.

Tabel 4.6 Kenmerken van antisemitische voorvallen die één keer per jaar of vaker voorkomen (naar aandeel leerlingen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond (N=937))

	Aandeel 0-5%	Aandeel 5-10%	Aandeel 10-15%	Aandeel 15-20%	Aandeel 20-25%	Aandeel > 25%	Totaal
▪ Leerlingen beledigen Joden in de context van voetbal	30%	24%	43%	33%	48%	47%	39%
▪ Leerlingen schelden elkaar uit voor 'Jood'	16%	17%	34%	19%	34%	48%	27%
▪ Leerlingen beledigen Joden in de context van gebeurtenissen in het Midden-Oosten	10%	10%	19%	25%	29%	34%	20%
▪ Leerlingen beledigen Joden, maar niet in de context van voetbal of het Midden-Oosten	14%	15%	21%	13%	24%	27%	19%
▪ Leerlingen beledigen andere leerlingen omdat deze Joods zijn of daarmee geassocieerd worden	1%	3%	9%	7%	7%	14%	6%

4.2.2 Achtergrondkenmerken van docenten

- **Leeftijd van de docent:** Jongere docenten zien alle verbale vormen van antisemitisme iets vaker dan oudere docenten (zowel het beledigen van Joden in de context van voetbal, het Midden-Oosten of een andere context, als het bagatelliseren of ontkennen van de Holocaust en leerlingen die elkaar uitschelden voor 'Jood'), behalve het bedreigen van leerlingen omdat ze Joods zijn of daarmee worden geassocieerd.

Tabel 4.7 Kenmerken van antisemitische voorvallen die één keer per jaar of vaker voorkomen (naar leeftijd docent) (N=937)

	18-25	26-35	36-45	46-55	56-65	Totaal
	%	%	%	%	%	%
▪ Leerlingen beledigen Joden in de context van voetbal	63%	54%	36%	28%	26%	39%
▪ Leerlingen schelden elkaar uit voor 'Jood'	43%	42%	24%	19%	16%	27%
▪ Leerlingen beledigen Joden in de context van gebeurtenissen in het Midden-Oosten	24%	26%	19%	15%	18%	20%
▪ Leerlingen beledigen Joden, maar niet in de context van voetbal of het Midden-Oosten	32%	24%	16%	14%	15%	19%
▪ Leerlingen bagatelliseren of ontkennen de Holocaust	13%	16%	10%	9%	7%	11%

5 Het meest recente voorval: de aard van het voorval

In het vorige hoofdstuk is uiteengezet welke typen antisemitische voorvallen docenten het afgelopen jaar hebben meegemaakt.

Vanaf dit hoofdstuk tot en met hoofdstuk 7 gaan we dieper in op *het meest recente voorval* dat docenten hebben meegemaakt. De conclusies ten aanzien van de aard van het meest recente antisemitische voorval worden in dit hoofdstuk uiteengezet. Achtereenvolgens wordt ingegaan op de typering van het meest recente voorval door docenten en op de fysieke locatie ervan.

5.1 Typering van het meest recente voorval

Wat was de aard van het meest recente voorval volgens docenten? Een nadere typering van de meest recente voorvallen ziet er als volgt uit:

5.1.1 Algemene conclusies

- De meerderheid van de voorvallen (83%) is niet gericht tegen een specifiek individu. 17% van de voorvallen speelt zich af tussen leerlingen onderling en 1% van de voorvallen is gericht tegen een docent zelf.
- Het gaat bij antisemitische voorvallen vrijwel alleen over verbaal geweld. Het bedreigen van leerlingen, het vernielen of bekladden van eigendommen van leerlingen en fysiek geweld tegen leerlingen komen niet voor als meest recent voorval.
- Verbaal geweld tegen Joden wordt in 94% van de gevallen mondeling geuit (dus niet via geschreven leuzen en dergelijke).
- Wanneer we docenten vragen om de ernst van het meest recente voorval te beoordelen, geven docenten op een schaal van 1 tot en met 10 gemiddeld een 4,08 ($\sigma^1 = 2,3$). Het beledigend van Joden in de context van voetbal wordt met een 3,4 gemiddeld ($\sigma = 2,1$) gezien als het minst ernstige type voorval. De voorvallen waarbij leerlingen beledigd werden omdat ze Joods zijn of daarmee geassocieerd worden, beoordelen docenten gemiddeld met een 5,7 ($\sigma = 2,3$) als het meest ernstige type voorval.

Wanneer we nader inzoomen op verschillende typen voorvallen (tegen Joden als groep, tegen een specifiek individu of tegen een docent) kunnen de onderstaande conclusies worden getrokken.

¹ Het gaat hier om de standaarddeviatie.

5.1.2 Antisemitische voorvallen tegen Joden als groep

- Van de meeste recente antisemitische voorvallen die niet tegen een specifiek individu gericht waren, heeft 50% te maken met het beledigen van Joden in de context van voetbal.
- 19% heeft te maken met het beledigen van Joden in de context van gebeurtenissen in het Midden-Oosten, terwijl het in 12% van de gevallen gaat om het bagatelliseren of ontkennen van de Holocaust.
- 14% van de docenten geeft een antwoord dat niet in één van de standaardcategorieën past. Uit de toelichting van docenten blijkt het dan vaak te gaan om belediging van Joden door bekladding van schriften, borden of muren met hakenkruisen.

Tabel 5.1 Kenmerken van het meest recente voorval dat niet gericht was tegen specifieke individuen (N=217)

	%
Leerlingen beledigden Joden in de context van voetbal	50%
Leerlingen beledigden Joden in de context van gebeurtenissen in het Midden-Oosten	19%
Leerlingen beledigden Joden, maar niet in de context van voetbal of het Midden-Oosten	5%
Leerlingen bagatelliseerden of ontkenden de Holocaust	12%
Anders	14%
Totaal	100%

5.1.3 Antisemitische voorvallen tussen leerlingen onderling

- Van de antisemitische voorvallen die zich afspeelden tussen leerlingen onderling gaat het in 69% van de voorvallen om gevallen waarbij leerlingen elkaar uitschelden voor 'Jood.'
- In 20% van de gevallen werden leerlingen beledigd omdat ze Joods zijn of daarmee geassocieerd worden.

5.1.4 Antisemitische voorvallen tegen docenten

- Eén docent werd het afgelopen jaar uitgescholden voor 'Jood', terwijl twee docenten beledigd werden omdat ze Joods zijn of daarmee geassocieerd werden.

5.2 Fysieke locatie

Waar speelden de meest recente antisemitische voorvallen zich af?

- De grote meerderheid van de voorvallen spelen zich binnen school af: 62% binnen het leslokaal, 26% buiten het leslokaal maar binnen het schoolgebouw. Deze verdeling wordt uiteraard beïnvloed door het feit dat voorvallen buiten het leslokaal vaker zijn onttrokken aan het zicht van de responderende docenten.
- 8% van de voorvallen speelt zich af op het schoolplein, of binnen de directe omgeving van de school.
- 2% van de voorvallen speelt zich af tijdens een excursie of een schoolreis.

6 Het meest recente voorval: omgevingsinvloeden

In het vorige hoofdstuk is de aard van de meest recente antisemitische voorvallen die docenten meemaakten uiteengezet. Het ging daarbij vooral om feitelijke kenmerken van het voorval, zoals gerapporteerd door docenten. We hebben docenten ook gevraagd naar minder feitelijke kenmerken. Daarbij stonden vooral omgevingsinvloeden centraal. Welke omgevingsinvloeden hebben volgens docenten het meest recente voorval beïnvloed? Conclusies worden in dit hoofdstuk uiteengezet.

6.1 Belangrijkste omgevingsinvloeden

We hebben aan docenten gevraagd welke achtergronden volgens hen mogelijk invloed hadden op het laatste antisemitische voorval dat ze meemaakten. Ze konden meerdere antwoorden geven.

- Gebeurtenissen rondom voetbal in Nederland scoren het hoogst als invloedsfactor: 64% van de respondenten geeft aan dat gebeurtenissen rondom voetbal mogelijk van invloed waren op het voorval, waarvan 40% zelfs zegt dat de invloed sterk was.
- Volgens 44% van de docenten waren gebeurtenissen binnen de les (bijvoorbeeld: het onderwerp van de les of de sfeer binnen de klas) mogelijk van invloed op het voorval. Daarvan vindt 18% van de docenten dat die invloed sterk was.
- 34% van de docenten is van mening dat gebeurtenissen in het Midden-Oosten mogelijk van invloed zijn geweest op het antisemitische voorval. Daarvan beschouwt 19% deze invloed als sterk.

Tabel 6.1 Achtergronden die volgens docenten mogelijk een rol speelden bij het antisemitische voorval (N=276)

	Niet	Enigszins	Sterk	Weet niet	Totaal
	%	%	%	%	%
▪ Gebeurtenissen rondom voetbal in Nederland	30%	24%	40%	6%	100%
▪ Gebeurtenissen binnen de les (bijvoorbeeld: het onderwerp van de les of de sfeer binnen de klas)	51%	26%	18%	5%	100%
▪ Gebeurtenissen in het Midden-Oosten	59%	15%	19%	6%	100%
▪ Gebeurtenissen binnen de school (bijvoorbeeld: opstootjes tussen groepen leerlingen)	67%	18%	8%	8%	100%
▪ Overige internationale gebeurtenissen	73%	10%	8%	9%	100%
▪ Politieke of religieuze demonstraties in Nederland	77%	9%	3%	11%	100%
▪ Andere gebeurtenissen	50%	3%	18%	29%	100%

6.2 Achtergrondkenmerken van scholen in relatie tot omgevingsinvloeden

De omgevingsfactoren die mogelijk een rol hebben gespeeld bij het meest recente antisemitische voorval, vertonen een significante relatie met een tweetal achtergrondkenmerken van scholen: schooltype en het percentage leerlingen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond. Het gaat echter niet om sterke verbanden: de verbanden hebben een coëfficiënt tussen de 0,09 en 0,27.

- **Schooltype:** In het praktijkonderwijs hebben gebeurtenissen binnen de school en gebeurtenissen binnen de les volgens docenten vaker invloed op het antisemitische voorval dan in de andere onderwijstypes. Op het HAVO en VWO hebben gebeurtenissen in het Midden-Oosten juist vaker invloed op antisemitische gebeurtenissen en gebeurtenissen binnen de school of les in verhouding minder vaak.

Tabel 6.2 Achtergronden die volgens docenten mogelijk een rol speelden bij het antisemitische voorval (N=276)

		Praktijk- onderwijs	VMBO kbl	VMBO tl	HAVO	VWO	Totaal
		%	%	%	%	%	%
Gebeurtenissen rondom voetbal in Nederland	niet	39%	28%	32%	32%	32%	32%
	enigszins	24%	27%	25%	30%	27%	26%
	sterk	38%	45%	43%	38%	41%	42%
Politieke of religieuze demonstraties in Nederland	niet	88%	88%	88%	88%	86%	86%
	enigszins	5%	10%	10%	9%	11%	11%
	sterk	7%	2%	2%	3%	3%	3%
Gebeurtenissen in het Midden-Oosten	niet	75%	70%	69%	58%	57%	64%
	enigszins	17%	12%	10%	16%	14%	14%
	sterk	8%	17%	21%	26%	29%	22%
Overige internationale gebeurtenissen	niet	86%	79%	84%	85%	84%	81%
	enigszins	12%	11%	9%	10%	8%	11%
	sterk	2%	9%	8%	5%	8%	8%
Gebeurtenissen binnen de school	niet	72%	72%	72%	77%	75%	70%
	enigszins	7%	15%	22%	21%	22%	20%
	sterk	21%	13%	6%	3%	3%	10%
Gebeurtenissen binnen de les	niet	57%	57%	51%	49%	49%	52%
	enigszins	37%	26%	29%	31%	28%	29%
	sterk	6%	17%	20%	20%	22%	19%

- **Percentage leerlingen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond op een school:** Gebeurtenissen in het Midden-Oosten spelen relatief sterk als invloedsfactor op scholen met een hoger aandeel van leerlingen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond.

Tabel 6.3 Achtergronden die volgens docenten mogelijk een rol speelden bij het antisemitische voorval (N=276)

		Aandeel 0-5%	Aan- deel 5- 10%	Aandeel 10-15%	Aandeel 15-20%	Aandeel 20-25%	Aandeel > 25 %	Totaal
		%	%	%	%	%	%	
▪ Gebeurtenissen rondom voetbal in Nederland	niet	25%	33%	19%	32%	30%	42%	30%
	enigszins	18%	31%	31%	30%	33%	21%	27%
	sterk	57%	36%	49%	38%	37%	36%	43%
▪ Politieke of religieuze demonstraties in Nederland	niet	79%	93%	93%	81%	81%	90%	86%
	enigszins	18%	0%	7%	16%	14%	7%	11%
	sterk	3%	7%	0%	3%	5%	3%	3%
▪ Gebeurtenissen in het Mid-den-Oosten	niet	81%	90%	69%	53%	51%	50%	64%
	enigszins	7%	6%	23%	7%	21%	18%	15%
	sterk	12%	4%	8%	40%	28%	32%	22%
▪ Overige internationale gebeurtenissen	niet	84%	90%	91%	84%	65%	76%	81%
	enigszins	6%	6%	6%	9%	19%	18%	11%
	sterk	10%	4%	3%	8%	16%	7%	8%
▪ Gebeurtenissen binnen de school	niet	63%	75%	65%	68%	71%	77%	69%
	enigszins	25%	22%	30%	15%	16%	15%	20%
	sterk	12%	3%	6%	17%	14%	8%	11%
▪ Gebeurtenissen binnen de les	niet	39%	58%	60%	48%	47%	60%	51%
	enigszins	45%	30%	22%	28%	32%	21%	30%
	sterk	16%	12%	18%	24%	21%	19%	19%

7 Het meest recente voorval: de dader

Aan docenten is gevraagd om de daders van het meest recente antisemitische voorval nader te omschrijven. Drie dimensies komen in dit hoofdstuk aan bod. Allereerst zetten we de feitelijke kenmerken van de dader uiteen, zoals schooltype, leeftijd en geslacht. Vervolgens gaan we dieper in op persoonskenmerken van de dader, bijvoorbeeld: spijbelde de dader veel? Aan het einde van het hoofdstuk gaan we dieper in op de etniciteit van de dader volgens respondenten.

7.1 Geslacht, schooltype en leeftijd

Wat betreft geslacht, schooltype en leeftijd vallen de volgende zaken op:

- Daders zijn overwegend mannen: bij 81% van de antisemitische voorvallen was dat het geval. Bij 6% van de voorvallen ging het om een groep van mannen en vrouwen en bij 5% was de dader een vrouw.
- Daders zijn het vaakst, namelijk bij 56% van de voorvallen, afkomstig uit het VMBO. Ook wanneer het percentage daders per schooltype wordt vergeleken met het aantal leerlingen per schooltype in de populatie, zijn daders relatief vaak afkomstig uit het VMBO.
- 20% van de daders zit op de HAVO, 14% op het Praktijkonderwijs en 11% op het VWO.
- Daders zijn relatief weinig afkomstig uit de brugklas (10%) en komen het meest uit de klassen 2 (33%), 3 (28%) en 4 (24%). Meer specifiek komen de meeste daders uit de tweede klas VMBO (27%) en de derde klas VMBO (18%)

Tabel 7.1 Schooltype van de dader (N=276)

	% daders in respons	% leerlingen in populatie	% verschil
Praktijkonderwijs	14%	12%	+2%
VMBO	56%	47%	+9%
HAVO	20%	21%	-1%
VWO	11%	19%	-8%
Totaal	100%	100%	

7.2 Problematiek van daders

Aan docenten is niet alleen gevraagd om leeftijd en schooltype van daders te vermelden, maar ook om een inschatting te geven van persoonlijke problemen die op de dader van toepassing zijn. We kunnen het volgende concluderen:

- 13% van de daders kwam niet goed mee in de klas.
- 9% van de daders had problemen thuis.
- 4% van de daders spijbelde veel en 3% was betrokken bij criminele activiteiten.
- Geen van de daders was betrokken bij een politiek-extremistische groepering of bij een religieus-extremistische groepering.
- Op 59% van de daders was geen van bovenstaande kenmerken van toepassing, bij 26% van de daders is de problematiek onbekend bij docenten.

7.3 Etniciteit

We hebben docenten in de enquête gevraagd een inschatting te geven van de etnische achtergrond van daders.

- Volgens docenten heeft 65% van de daders een autochtoon Nederlandse achtergrond.
- 10% van de daders heeft volgens docenten een (overwegend) Marokkaanse achtergrond. Vergeleken met het aantal leerlingen in Nederland met een Marokkaanse achtergrond, is er sprake van een oververtegenwoordiging.
- 8% van de daders heeft volgens docenten een (overwegend) Turkse achtergrond. Vergeleken met het aantal leerlingen in Nederland met een Turkse achtergrond, is ook hier sprake van een oververtegenwoordiging.
- Bij 13% van de daders is de etniciteit onbekend of heeft de docent er geen mening over.

Tabel 7.2 Etnische achtergrond van de dader volgens docenten (N=276)

	% daders in respons	% leerlingen in populatie	% verschil
(overwegend) autochtoon Nederlands	65%	78%	-13%
(overwegend) Turks	8%	3%	+5%
(overwegend) Marokkaans	10%	3%	+7%
(overwegend) Surinaams	1%	2%	-1%
(overwegend) Antilliaans	0%	1%	-1%
Anders	3%	11%	-8%
weet niet	13%	n.v.t.	
Totaal	100%	100%	

We hebben bovendien de vermeende etnische achtergrond van de daders vergeleken met het type voorval waarbij ze betrokken waren. Daaruit blijken opvallende verschillen:

- Daders waarvan docenten aangeven dat ze een (overwegend) autochtoon Nederlandse achtergrond hebben, zijn overwegend betrokken bij het beledigen van Joden in de context van voetbal: in 64% van de voorvallen waarbij zij betrokken zijn is dat het geval.
- Daders waarvan docenten aangeven dat ze een (overwegend) Turkse of Marokkaanse achtergrond hebben, zijn in de meeste gevallen betrokken bij het beledigen van Joden in de context van gebeurtenissen in het Midden-Oosten. Bij daders die een vermeend Turkse achtergrond hebben is dat in 66% van de voorvallen het geval. Bij daders met een vermeend Marokkaanse achtergrond in 74% van de voorvallen.

Tabel 7.3 Type voorval (niet gericht tegen specifieke individuen) naar etnische achtergrond van de dader (N=217)

	(overwe- gend) autochtoon Nederlands	(overwe- gend) Turks	(overwe- gend) Marokkaans	Totaal
	%	%	%	%
▪ Leerlingen beledigden Joden in de con- text van voetbal	64%	13%	9%	53%
▪ Leerlingen beledigden Joden in de context van gebeurtenissen in het Midden-Oosten	8%	66%	74%	19%
▪ Leerlingen beledigden Joden, maar niet in de context van voetbal	4%	4%	0%	4%
▪ Leerlingen bagatelliseerden of ontkenen de Holocaust	13%	13%	12%	13%
▪ Anders	11%	3%	5%	12%
Totaal	100%	100%	100%	100%

8 Reacties op het meest recente voorval en de behoeften van docenten

In het vorige hoofdstuk zijn de daderkenmerken die volgens docenten van toepassing zijn op het meest recente antisemitische voorval, nader uiteengezet. In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de nasleep van het voorval. Achtereenvolgens lichten we toe hoe docenten op het incident reageren en wat de gevolgen zijn van het voorval. Daarnaast wordt in dit hoofdstuk ingegaan op de behoeften van docenten als het aankomt op het aanpakken van discriminatie in het algemeen en antisemitisme in het bijzonder.

8.1 Reactie van docenten

8.1.1 Hoe reageren docenten?

We hebben aan docenten gevraagd of, en zo ja hoe zij hebben ingegrepen bij het laatste antisemitische voorval dat zij meemaakten. De percentages gaan dus over de manier waarop docenten bij het meest recente voorval hebben ingegrepen. Docenten konden meerdere antwoorden geven. Uit de antwoorden blijkt het volgende:

- Vrijwel alle docenten (96%) geven aan te hebben ingegrepen bij het meest recente antisemitische voorval.
- 79% daarvan heeft ingegrepen door de dader(s) mondeling terecht te wijzen.
- 25% van de docenten heeft ingegrepen door achteraf een gesprek met de betrokkene(n) aan te gaan.
- 15% van de docenten heeft anders ingegrepen dan de voorgestelde antwoordopties. Vooral veel genoemd wordt het direct aangaan van een groepsgesprek met de klas over wat er gebeurd is. Bijvoorbeeld door in te gaan op de achtergrond van 'Jood' als gezinnaam voor Ajacieden.

Tabel 8.1 Wijze waarop docenten ingrijpen bij het meest recente incident (meerdere antwoorden mogelijk) (N=276)

	%
Greep niet in	4%
Ja, door de dader(s) mondeling terecht te wijzen	79%
Ja, door achteraf in gesprek met de betrokkene(n) te gaan	25%
Ja, door de schoolleiding in te lichten	7%
Ja, door de daders(s) uit de klas te sturen	4%
Ja, door de ouders van de dader(s) in te lichten	3%
Ja, door de ouders van de slachtoffer(s) in te lichten	2%
Ja, door externe instanties in te lichten, bijv. politie of antidiscriminatiebureau	1%
Ja, maar niet op een van bovenstaande manier.	15%

8.1.2 Hoe effectief beoordelen docenten hun reactie?

Over het algemeen beoordelen docenten hun reactie als effectief:

- Volgens 87% van de docenten heeft hun reactie een positief effect gehad op de situatie. 20% beoordeelt het effect zelfs als zeer positief.
- 10% van de docenten is van mening dat de eigen reactie geen effect had.
- 3% van de respondenten geeft aan dat de eigen reactie een negatieve invloed had.

8.2 Gevolgen van het voorval

We hebben docenten niet alleen gevraagd naar hun reactie op het meest recente antisemitische voorval, maar ook op de gevolgen van het voorval. Achtereenvolgens gaan we in op de gevolgen van het voorval voor het slachtoffer en de gevolgen ervan voor de les.

8.2.1 Gevolgen voor het slachtoffer

Zoals we in de vorige hoofdstukken hebben gezien, zijn de meeste antisemitische voorvallen (83%) gericht tegen Joden als groep. Echter in 17% van de gevallen gaat het om antisemitische voorvallen tussen leerlingen onderling. Welke uitwerking hadden antisemitische voorvallen tussen leerlingen onderling volgens docenten op slachtoffers ervan?

- 23% van de slachtoffers had volgens docenten emotionele schade (bijvoorbeeld: het slachtoffer voelde zich gekwetst, gespannen of gestrest).
- Andere vormen van schade komen procentueel gezien nauwelijks voor, maar zijn vanwege hun ernst het vermelden waard in absolute getallen. In absolute aantallen heeft het meest recente antisemitische voorval volgens respondenten in dertien gevallen gedragsconsequenties (bijvoorbeeld: verzuim of lagere prestaties op school) voor het slachtoffer gehad. In vijf gevallen liep het slachtoffer fysieke schade op en in drie gevallen liep het slachtoffer materiële schade op.

Tabel 8.2 Gevolgen voor het slachtoffer (meerdere antwoorden mogelijk) (N=276)

	Niet	Enigszins	Sterk	weet niet/geen mening	Totaal
	%	%	%	%	%
▪ Het slachtoffer had emotionele schade (bijvoorbeeld: voelde zich gekwetst, gespannen of gestrest)	58%	18%	5%	18%	100%
▪ Het slachtoffer had materiële schade	85%	1%	-	14%	100%
▪ Had slachtoffer had fysieke schade	84%	2%	-	14%	100%
▪ De gebeurtenis had gedragsconsequenties voor het slachtoffer (bijvoorbeeld: het leidde tot verzuim van school/werk of tot lagere prestaties)	76%	3%	2%	18%	100%

8.2.2 Gevolgen voor de les

Welke uitwerking had het antisemitische voorval volgens docenten op de les?

- De meerderheid van de meest recente voorvallen (49%) had volgens docenten (vrijwel) geen gevolgen.
- 44% had wel gevolgen, maar geen negatieve gevolgen. Het voorval was bijvoorbeeld aanleiding voor een vruchtbare groepsdiscussie.
- 7% van de meest recente voorvallen had volgens docenten een negatieve invloed op de les.

8.3 Behoeften van docenten

Tot slot is gevraagd wat docenten vinden van het schoolbeleid ten aanzien van antisemitische voorvallen. Ook is gevraagd hoeveel waarde docenten hechten aan lessen en voorlichting over onderwerpen als discriminatie en antisemitisme en is onderzocht over welke onderwerpen ze graag meer voorlichting of bijscholing zouden willen ontvangen.

8.3.1 Mening over schoolbeleid

We legden docenten de volgende stelling voor: 'Op mijn school wordt over het algemeen goed ingegrepen bij antisemitische voorvallen'. Daarop reageerden docenten als volgt:

- De meerderheid (88%) van de docenten is het eens met de stelling, waarvan 71% het zelfs sterk met de stelling eens is.
- 6% staat neutraal ten opzichte van de stelling.
- 6% van de docenten is het met de stelling oneens. 4% is het sterk oneens met de stelling

8.3.2 Waardering van lessen en voorlichtingen aan leerlingen

We vroegen aan docenten hoeveel waarde ze hechten aan lessen en voorlichtingen op hun school over verschillende onderwerpen. Geconcludeerd kan worden dat docenten veel waarde hechten aan lessen en voorlichting over zowel goede omgangsvormen (96%), als over het voorkomen van discriminatie (96%), over de Holocaust (87%) en over het voorkomen van antisemitisme (87%).

8.3.3 Eigen behoeften aan extra voorlichting of bijscholing

- Docenten willen vooral extra voorlichting of scholing ontvangen over het voorkomen of aanpakken van discriminatie (40%), over goede omgangsvormen (30%) en over het verzorgen van lessen over de Holocaust (21%).
- 14% van de docenten wil extra voorlichting of scholing ontvangen over het voorkomen of aanpakken van antisemitisme.
- 46% van de docenten heeft geen extra behoefte aan onderwijs of voorlichting.

8.3.4 Achtergrondkenmerken van scholen en docenten in relatie tot de behoeften van docenten

De behoeften van docenten wat betreft schoolbeleid, (extra) onderwijs en voorlichting vertonen een significante relatie met de volgende achtergrondkenmerken: schooltype, het aandeel van leerlingen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond en de leeftijd van docenten.

Achtergrondkenmerken van scholen

- **Schooltype:** Op het praktijkonderwijs hechten docenten in verhouding minder waarde aan lessen over de Holocaust en meer waarde aan lessen of voorlichting over goede omgangsvormen en het voorkomen/aanpakken van discriminatie. Op het HAVO en VWO wordt er in verhouding juist meer waarde gehecht aan lessen over de Holocaust en minder aan lessen en voorlichting over goede omgangsvormen en het voorkomen/aanpakken van discriminatie.

Tabel 8.3 Waarde die docenten hechten aan voorlichting of lessen op hun school, naar schooltype (N=923)

		Praktijk- onderwijs	VMBO bbl/kbl	VMBO gl/tl	HAVO	VWO	Totaal
		%	%	%	%	%	%
De Holocaust	Geen waarde	2%	2%	1%	1%	1%	1%
	Een beetje waarde tot neutraal	19%	10%	11%	10%	10%	12%
	Tamelijk veel tot zeer veel waarde	79%	88%	88%	90%	89%	87%
Goede Omgangsvormen	Geen waarde	0%	0%	0%	1%	1%	0%
	Een beetje waarde tot neutraal	0%	3%	4%	4%	4%	3%
	Tamelijk veel tot zeer veel waarde	100%	97%	95%	95%	95%	96%
Het voorkomen van discriminatie	Geen waarde	0%	0%	0%	0%	0%	0%
	Een beetje waarde tot neutraal	0%	4%	4%	5%	6%	4%
	Tamelijk veel tot zeer veel waarde	100%	96%	96%	94%	94%	96%
Het voorkomen van antisemitisme	Geen waarde	2%	1%	1%	1%	1%	1%
	Een beetje waarde tot neutraal	12%	10%	12%	13%	13%	12%
	Tamelijk veel tot zeer veel waarde	87%	89%	87%	86%	87%	88%

- **Aandeel van leerlingen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond:** Naarmate het aandeel van leerlingen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond hoger is, wordt er iets minder waarde gehecht aan lessen over de Holocaust.

Tabel 8.4 Waarde die docenten hechten aan voorlichting of lessen op hun school, naar aandeel leerlingen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond (N=923)

		0-5 %	5-10 %	10-15 %	15-20 %	20-25 %	> 25 %	totaal
		%	%	%	%	%	%	
De Holocaust	Geen waarde	0%	3%	1%	0%	1%	3%	1%
	Een beetje waarde tot neutraal	15%	6%	9%	11%	17%	16%	13%
	Tamelijk veel tot zeer veel waarde	85%	91%	90%	89%	81%	81%	86%
Goede Omgangsvormen	Geen waarde	0%	2%	0%	0%	0%	0%	0%
	Een beetje waarde tot neutraal	3%	1%	1%	5%	6%	3%	3%
	Tamelijk veel tot zeer veel waarde	97%	96%	98%	95%	94%	97%	96%
Het voorkomen van discriminatie	Geen waarde	0%	1%	0%	0%	0%	0%	0%
	Een beetje waarde tot neutraal	6%	0%	3%	5%	6%	2%	4%
	Tamelijk veel tot zeer veel waarde	93%	98%	97%	95%	94%	97%	96%
Het voorkomen van antisemitisme	Geen waarde	0%	2%	0%	0%	1%	2%	1%
	Een beetje waarde tot neutraal	12%	7%	13%	9%	15%	16%	12%
	Tamelijk veel tot zeer veel waarde	88%	91%	87%	91%	84%	83%	87%

Achtergrondkenmerken van docenten

- **Leeftijd van de docent:** Jongere docenten zijn het iets minder vaak eens met de stelling: 'op mijn school wordt over het algemeen goed ingegrepen bij antisemitische voorvallen.' Oudere docenten hechten in verhouding meer waarde dan jongere docenten aan lessen over de Holocaust, het voorkomen/aanpakken van discriminatie en het voorkomen/aanpakken van antisemitisme.

Tabel 8.5 Waarde die docenten hechten aan voorlichting of lessen op hun school, naar leeftijd van de docent (N=923)

		18-25	26-35	36-45	46-55	56-65	totaal
		%	%	%	%	%	%
De Holocaust	Geen waarde	6%	1%	0%	0%	1%	1%
	Een beetje						
	waarde tot neutraal	18%	12%	14%	10%	10%	12%
	Tamelijk veel tot zeer veel waarde	75%	87%	86%	89%	88%	87%
Goede Omgangsvormen	Geen waarde	2%	0%	0%	0%	0%	0%
	Een beetje						
	waarde tot neutraal	6%	3%	2%	4%	4%	3%
	Tamelijk veel tot zeer veel waarde	93%	97%	98%	96%	96%	96%
Het voorkomen van discriminatie	Geen waarde	2%	0%	0%	0%	0%	0%
	Een beetje						
	waarde tot neutraal	4%	7%	3%	3%	4%	4%
	Tamelijk veel tot zeer veel waarde	94%	94%	98%	98%	96%	96%
Het voorkomen van antisemitisme	Geen waarde	2%	1%	1%	1%	1%	1%
	Een beetje						
	waarde tot neutraal	25%	19%	7%	7%	9%	12%
	Tamelijk veel tot zeer veel waarde	73%	81%	93%	94%	90%	88%

9 Conclusie

In de vorige hoofdstukken zijn de resultaten van het onderzoek uiteengezet. Daarbij zijn we achtereenvolgens ingegaan op de frequentie van antisemitische voorvallen, de verschijningsvormen van antisemitische voorvallen, de context en de dader van het meest recente antisemitische voorval en de nasleep van het voorval. Ook de behoeften van docenten kwamen aan bod. In dit hoofdstuk zullen de belangrijkste conclusies op een rij worden gezet door elk van de negen deelvragen van het onderzoek (zie paragraaf 2.2) te beantwoorden. We beginnen het hoofdstuk met de beantwoording van de hoofdvraag.

“Wat is de omvang en aard van antisemitische voorvallen in het voortgezet onderwijs en welke achtergrondkenmerken zijn van toepassing?”

Iets meer dan een derde van de docenten in het voortgezet onderwijs maakt melding van een antisemitisch incident in het afgelopen jaar. De genoemde voorvallen zijn verschillend van aard en kennen diverse achtergronden. We zien veel scheldpartijen die zich niet op een specifieke persoon richten. Fysiek geweld komt zelden voor. Veel voorvallen hebben een voetbalgerelateerde achtergrond, maar de Midden-Oostenproblematiek speelt ook een rol. Ook het kijken naar daders van antisemitische incidenten levert geen eensluidend beeld. Het gaat meestal om mannen, in meerderheid om autochtone jongeren. Maar gerelateerd naar onderwijspopulatie zien we een relatieve oververtegenwoordiging van jongeren met een Marokkaanse of Turkse achtergrond. De problematiek speelt op alle scholen, van VMBO tot VWO, maar vaker op het VMBO. Geconcludeerd kan worden dat antisemitische voorvallen zich op uiteenlopende plekken en in uiteenlopende vormen voordoen.

Deelvraag 1: Hoe vaak hebben docenten in het afgelopen jaar te maken gehad met voorvallen waarbij grievende opmerkingen werden gemaakt over Joden of de Holocaust werd gebagatelliseerd?

35% van de docenten geschiedenis, maatschappijleer, godsdienst of algemeen vormende vakken in het voortgezet (praktijk)onderwijs heeft het afgelopen jaar voorvallen meegemaakt waarbij grievende opmerkingen werden gemaakt over Joden of de Holocaust werd gebagatelliseerd. Dat is minder dan het percentage docenten dat het afgelopen jaar te maken heeft gehad met grievende opmerkingen over de islam (74%) of over homoseksualiteit (85%).

Deelvraag 2: Wat was de aard van de antisemitische voorvallen?

De aard van antisemitische voorvallen is op twee manieren onderzocht. Allereerst zijn de verschijningsvormen uiteengezet van de antisemitische voorvallen die docenten het afgelopen jaar hebben meegemaakt.

Voorvallen afgelopen jaar

Docenten hebben vooral voorvallen meegemaakt waarbij Joden in het algemeen werden beledigd. Docenten hebben het meest te maken met beledigingen in de context van voetbal (40%), gevolgd door het uitschelden van leerlingen voor 'Jood' (28%) of het beledigen van Joden in de context van gebeurtenissen in het Midden-Oosten (20%). 11% van de docenten het afgelopen jaar heeft meegemaakt dat leerlingen de Holocaust bagatelliseren of ontkennen. Bedreigingen of fysiek geweld komt in enkele gevallen voor.

Meest recente voorval

Daarnaast hebben we docenten gevraagd naar de aard van het meest recente antisemitische voorval dat ze hebben meegemaakt. De meerderheid van die voorvallen (83%) is niet gericht tegen een specifiek individu, maar tegen Joden in het algemeen. 17% van de voorvallen speelt zich af tussen leerlingen onderling en 1% van de voorvallen is gericht tegen een docent zelf.

Van de meest recente antisemitische voorvallen die niet tegen een specifiek individu gericht waren, heeft 50% te maken met het beledigen van Joden in de context van voetbal. 19% heeft te maken met het beledigen van Joden in de context van gebeurtenissen in het Midden-Oosten, terwijl het in 12% van de gevallen gaat om het bagatelliseren of ontkennen van de Holocaust. Van de antisemitische voorvallen die zich afspeelden tussen leerlingen onderling, gaat het in 69% van de incidenten om voorvallen waarbij leerlingen elkaar uitschelden voor 'Jood.' In 20% van de gevallen werden leerlingen beledigd omdat ze Joods zijn of daarmee geassocieerd worden.

Beledigingen worden in 94% van de gevallen mondeling gecommuniceerd en spelen zich in grote meerderheid binnen school af: 62% binnen het leslokaal, 26% buiten het leslokaal maar binnen het schoolgebouw.

Deelvraag 3: Wat zijn de kenmerken van scholen waar antisemitische voorvallen plaatsvonden?

De volgende achtergrondkenmerken hangen significant samen met de frequentie van antisemitische voorvallen:

- *Schooltype*: Grievende opmerkingen over Joden of het bagatelliseren van de Holocaust komen vaker voor in het praktijkonderwijs en op het VMBO. Op het HAVO en VWO komen deze voorvallen juist minder vaak voor. Hetzelfde geldt voor grievende opmerkingen over de Islam en voor grievende opmerkingen over homoseksualiteit.
- *Denominatie*: Op openbare scholen en scholen met de denominatie 'overig' komt iets minder vaak voor dat leerlingen grievende opmerkingen maken over Joden of de Holocaust bagatelliseren dan op scholen met andere denominaties.
- *Percentage leerlingen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond*: Naarmate er meer leerlingen met een Turkse of een Marokkaanse achtergrond op een school zitten worden er iets vaker grievende opmerkingen over Joden gemaakt of wordt de Holocaust gebagatelliseerd.
- *Leeftijd van de docent*: Jongere docenten maken vaker mee dat leerlingen grievende opmerkingen maken over Joden of de Holocaust bagatelliseren. Hetzelfde geldt voor grievende opmerkingen over de Islam en voor grievende opmerkingen over homoseksualiteit

Achtergrondkenmerken die significant samenhangen met de verschijningsvormen van antisemitische voorvallen:

- *Schooltype*: Op het VMBO beledigen leerlingen vaker Joden in de context van voetbal dan op het HAVO en VWO. Daarnaast schelden leerlingen in het Praktijkonderwijs en in het VMBO elkaar vaker uit voor 'Jood' en beledigen ze vaker andere leerlingen die Joods zijn of daarmee geassocieerd worden, dan op het HAVO en VWO.

- *Provincie:* Beledigende opmerkingen over Joden in de context van voetbal maakten docenten uit Overijssel vaker mee dan docenten uit andere provincies. Daarnaast schelden leerlingen in de provincies Flevoland, Utrecht en Zuid-Holland elkaar in vergelijking met andere provincies vaker uit voor 'Jood.'
- *Denominatie:* Leerlingen beledigen vaker leerlingen in de context van het Midden-Oosten op scholen die participeren in een samenwerkingsverband. Op scholen met de denominatie 'overig' komt dit type belediging juist minder vaak voor. Leerlingen beledigen vaker Joden in een andere context dan voetbal of het Midden-Oosten op algemeen bijzondere scholen. Op openbare scholen en scholen met de denominatie 'overig' komt dit type belediging juist minder vaak voor.
- *Percentage leerlingen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond:* Naarmate het aandeel van leerlingen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond op scholen hoger is, beledigen leerlingen vaker Joden in de context van het Midden-Oosten, worden Joden eveneens iets vaker beledigd in de context van voetbal en worden Joden bovendien iets vaker beledigd in een andere context dan het Midden-Oosten of voetbal. Op scholen met een hoger aandeel leerlingen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond komen daarnaast iets vaker voor: het uitschelden van leerlingen voor 'Jood' en het beledigen van andere leerlingen omdat deze Joods zijn of daarmee geassocieerd worden.
- *Leeftijd van de docent:* Jongere docenten zien alle verbale vormen van antisemitisme iets vaker dan ouder docenten (zowel het beledigen van Joden in de context van voetbal, het Midden-Oosten of een andere context, als het bagatelliseren of ontkennen van de Holocaust en leerlingen die elkaar uitschelden voor 'Jood') behalve het bedreigen van leerlingen omdat ze Joods zijn of daarmee worden geassocieerd.

Achtergrondkenmerken die significant samenhangen met de omgevingsfactoren die volgens docenten een rol spelen bij het antisemitische voorval:

- *Schooltype:* In het praktijkonderwijs hebben gebeurtenissen binnen de school en gebeurtenissen binnen de les volgens docenten vaker invloed op het antisemitische voorvallen dan in de andere onderwijstypes. Op het HAVO en VWO hebben gebeurtenissen in het Midden-Oosten juist vaker invloed op antisemitische gebeurtenissen en gebeurtenissen binnen de school of les in verhouding minder vaak.
- *Aandeel van leerlingen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond:* Gebeurtenissen in het Midden-Oosten spelen relatief sterk als invloedsfactor op scholen met een hoger aandeel in leerlingen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond.

Deelvraag 4: Wie zijn de voornaamste veroorzakers van antisemitische voorvallen?

Daders zijn meestal mannen (81%) en relatief vaak afkomstig uit het VMBO (56%). Maar daders zijn ook afkomstig van de HAVO (20%), het Praktijkonderwijs (14%) en het VWO (11%). De tweede (33%), derde (28%) en vierde (24%) klas zijn relatief vaak vertegenwoordigd.

De etnische achtergrond van daders is volgens docenten in 65% van de voorvallen autochtoon Nederlands. Daders waarvan docenten aangeven dat ze een (overwegend) autochtoon Nederlandse achtergrond hebben zijn vooral betrokken bij het beledigen van Joden in de context van voetbal: in 64% van de voorvallen waarbij zij betrokken zijn is dat het geval.

Bij 10% van de voorvallen is de dader van (overwegend) Marokkaanse afkomst en in 8% van de voorvallen van (overwegend) Turkse afkomst. In verhouding tot de totale leerling-

populatie is er sprake van een oververtegenwoordiging van daders met een Turkse of Marokkaanse achtergrond. Daders waarvan docenten aangeven dat ze een (overwegend) Turkse of Marokkaanse achtergrond hebben zijn vooral betrokken bij het beledigen van Joden in de context van gebeurtenissen in het Midden-Oosten.

Deelvraag 5: Wat zijn volgens docenten de persoons- of omgevingsfactoren die invloed hebben op het ontstaan van antisemitische voorvallen?

Uit de antwoorden van docenten ten aanzien van de problematiek van de dader blijkt dat bij de meeste daders (59%) geen specifieke persoonsfactoren een rol speelden. Volgens docenten kwam 13% van de daders niet goed mee in de klas, had 9% van de daders problemen thuis, spijbelde 4% van de daders veel en was 3% van de daders volgens docenten betrokken bij criminele activiteiten. Geen van de daders was volgens docenten betrokken was bij een politiek-extremistische groepering of bij een religieus-extremistische groepering.

Docenten vermoeden vooral dat gebeurtenissen rondom voetbal mogelijk van invloed waren op het voorval (64%). Ook gebeurtenissen binnen de les (44%) en in het Midden-Oosten (34%) waren volgens docenten mogelijk van invloed op het voorval.

Deelvraag 6: Hoe reageren docenten op de antisemitische voorvallen?

Vrijwel alle docenten (96%) hebben ingegrepen bij het meest recente antisemitische voorval. 79% daarvan grijpt in door de dader(s) mondeling terecht te wijzen, 25% van de docenten heeft ingegrepen door achteraf een gesprek met de betrokkene(n) aan te gaan. Over het algemeen beoordelen docenten hun ingrijpen als effectief (87%). 10% van de docenten is van mening dat het ingrijpen geen effect had.

Deelvraag 7: Wat zijn de gevolgen van antisemitische voorvallen voor het slachtoffer en het onderwijs?

Indien er sprake is van een slachtoffer, had dat volgens docenten in 23% van de gevallen emotionele schade (bijvoorbeeld: het slachtoffer voelde zich gekwetst, spannen of gestrest). Andere vormen van schade komen procentueel gezien nauwelijks voor.

Het voorval had in 49% van de gevallen geen of nauwelijks gevolgen voor de les. 44% van de voorvallen had wel gevolgen, maar geen negatieve gevolgen: het voorval was bijvoorbeeld aanleiding voor een vruchtbare groepsdiscussie. 7% van de meest recente voorvallen had volgens docenten een negatieve invloed op de les.

Deelvraag 8: Hoe waarderen docenten het schoolbeleid ten aanzien van antisemitische voorvallen en op welke onderwerpen willen ze graag (extra) scholing ontvangen?

Over het algemeen zijn docenten positief over het schoolbeleid ten aanzien van antisemitische voorvallen. De meerderheid (88%) van de docenten is het eens met de stelling dat op hun school over het algemeen goed wordt ingegrepen bij antisemitische voorvallen.

Geconcludeerd kan worden dat docenten veel waarde hechten aan lessen en voorlichting over zowel goede omgangsvormen (96%), als over het voorkomen van discriminatie (96%), de Holocaust (87%) en het voorkomen van antisemitisme (87%). Docenten willen vooral extra voorlichting of scholing ontvangen over het voorkomen of aanpakken van discrimina-

tie (40%), goede omgangsvormen (30%) en het verzorgen van lessen over de Holocaust (21%). 14% van de docenten wil extra voorlichting of scholing ontvangen over het voorkomen of aanpakken van antisemitisme.

Tot slot blijken schooltype, het aandeel van leerlingen met een Marokkaanse of Turkse achtergrond en de leeftijd van docenten, samen te hangen met de behoeften van docenten:

- *Schooltype*: Op het praktijkonderwijs hechten docenten duidelijk minder waarde aan lessen over de Holocaust en meer waarde aan lessen of voorlichting over goede omgangsvormen en het voorkomen/aanpakken van discriminatie. Op het HAVO en VWO wordt er in verhouding juist meer waarde gehecht aan lessen over de Holocaust en minder aan lessen en voorlichting over goede omgangsvormen en het voorkomen/aanpakken van discriminatie.
- *Percentage leerlingen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond*: Naarmate het aandeel van leerlingen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond hoger is, wordt er iets minder waarde gehecht aan lessen over de Holocaust.
- *Leeftijd van de docent*: Jongere docenten zijn het iets minder vaak eens met de stelling: 'op mijn school wordt over het algemeen goed ingegrepen bij antisemitische voorvallen.' Oudere docenten hechten in verhouding meer waarde dan jongere docenten aan lessen over de Holocaust, het voorkomen/aanpakken van discriminatie en het voorkomen/aanpakken van antisemitisme.

Deelvraag 9: Hoe verhouden de uitkomsten zich tot de resultaten van het onderzoek uit 2004 naar agressie en geweld in het onderwijs?

In 2004 heeft Research voor Beleid in opdracht van het Ministerie van OCW een onderzoek uitgevoerd naar agressie en geweld in het onderwijs. In dat onderzoek is, net als in het huidige onderzoek, gevraagd naar de frequentie van grievende opmerkingen over Joden of het bagatelliseren van de Holocaust, de frequentie van grievende opmerkingen over de islam en de frequentie van grievende opmerkingen over homoseksualiteit.

Wanneer we de antwoorden uit 2004 vergelijken met de antwoorden van docenten in het huidige onderzoek, zijn de volgende conclusies te trekken:

- De frequentie van grievende opmerkingen over Joden of het bagatelliseren van de Holocaust is gedaald ten opzichte van 2004. Waar in 2004 50% van de respondenten het afgelopen jaar getuige was geweest van een dergelijk voorval, is dat nu bij 35% van de respondenten het geval.
- De frequentie van grievende opmerkingen over de islam is gestegen: in 2004 gaf 70% van de docenten aan daar het afgelopen jaar getuige van te zijn geweest, nu is dat bij 74% van de docenten het geval.
- De frequentie van grievende opmerkingen over homoseksualiteit is eveneens gestegen: in 2004 gaf 75% van de docenten aan daar het afgelopen jaar getuigen van te zijn geweest, nu is dat bij 85% van de docenten het geval.

Bijlage 1 Vragenlijst

Panteia

Vragenlijst

Discriminerend gedrag

Inleiding

Voor u ligt een vragenlijst over discriminerend gedrag van leerlingen in het voortgezet onderwijs. De nadruk ligt op antisemitische voorvallen. U ontvangt deze vragenlijst omdat uw school ingestemd heeft aan dit onderzoek deel te nemen. Discriminatie en antisemitisme zijn zware begrippen, maar de interesse gaat uit naar allerlei typen voorvallen: zowel ernstige als minder ernstige varianten. Het kan bijvoorbeeld gaan om bekladdingen of spottende leuzen, maar ook om bedreigingen of fysiek geweld.

Het onderzoek wordt uitgevoerd door onderzoeksbureau Panteia in opdracht van de Anne Frank Stichting. Door middel van het onderzoek wil de Anne Frank Stichting meer inzicht krijgen in de feitelijke omvang, aard en achtergronden van discriminerend gedrag en antisemitisme door leerlingen in het voortgezet onderwijs. Hiervoor is uw deelname van belang, ook al heeft u geen of weinig voorvallen meegemaakt. Bovendien kunnen de resultaten van het onderzoek voor uzelf, en voor collega's en leerlingen binnen en buiten uw school, interessant en relevant zijn.

Het invullen van de vragenlijst zal naar schatting ongeveer 10 minuten in beslag nemen. Uiteraard worden alle antwoorden anoniem verwerkt. Als u vragen heeft over de (digitale) vragenlijst, of bij het invullen van de vragenlijst tegen problemen aanloopt, mail mij dan via e.wolf@panteia.nl. U hoort vervolgens zo snel mogelijk van mij.

Ik wil u alvast hartelijk bedanken voor uw deelname. Als u geïnteresseerd bent in de resultaten van dit onderzoek, houden wij u daar graag van op de hoogte. Aan het einde van het onderzoek wordt om die reden de mogelijkheid geboden uw e-mailadres achter te laten.

Indien u graag een digitale vragenlijst invult, kunt u met uw inloggegevens inloggen op www.afs.onderzoek.nl. Uw inloggegevens vindt u bovenaan deze pagina. Vult u liever een schriftelijke vragenlijst in? Sla dan de bladzijde om.

Instructie voor het invullen van de vragenlijst

Deze vragenlijst wordt geautomatiseerd verwerkt. Daarom is het belangrijk dat u:

- ▶ de vragenlijst niet kreukt of dubbelvouwt;
- ▶ geen kopieën maakt van de vragenlijst en alleen de originele vragenlijst gebruikt.
Gekopieerde exemplaren kunnen niet worden verwerkt;
- ▶ de vragenlijst invult met een zwarte of blauwe pen (geen rode pen en geen viltstift);
- ▶ een duidelijk kruisje zet in het vakje van uw keuze (het vakje niet helemaal inkleuren!).

Bijvoorbeeld

1. Bent u een man of een vrouw?

- ☐ man
☒ vrouw (u heeft nu ingevuld dat u een vrouw bent)

Als u per ongeluk het verkeerde vakje heeft aangekruist, moet u het goede vakje helemaal inkleuren.

1. Bent u een man of een vrouw?

- ☒ man (u heeft nu ingevuld dat u een man bent)
☒ vrouw

Soms wordt gevraagd om een getal in te vullen.

Schrijf dan één cijfer per vakje, zodat het hele cijfer binnen het vakje komt.

Zet u geen leestekens zoals streepjes of punten in de vakjes.

Bijvoorbeeld

Wat is uw geboortjaar?

1	9		
---	---	--	--

Belangrijk!

- ▶ De vragenlijst bevat 42 vragen en duurt ongeveer 10 minuten om in te vullen
- ▶ Bij de meeste vragen is het de bedoeling dat u maar één hokje aankruist.
- ▶ Bij sommige vragen mag u meerdere hokjes aankruisen. Bij die vragen staat dat apart vermeld.
- ▶ Het is belangrijk dat u de vragen beantwoordt, ook al vindt u het soms moeilijk om een antwoord te geven.
- ▶ Er zijn geen goede of foute antwoorden. Het gaat om uw eigen mening en ervaring!
- ▶ Al uw antwoorden worden anoniem verwerkt.

Insturen vragenlijst

U kunt de vragenlijst terugzenden met behulp van bijgevoegde antwoordenvelop. Een postzegel is niet nodig. We zouden het zeer op prijs stellen wanneer u uw reactie vóór 5 april aan Panteia opstuurt.

Succes met invullen van de vragenlijst en alvast bedankt voor uw medewerking!

Achtergrondvragen

We beginnen met enkele vragen over uw achtergrond.

1. Welke soorten onderwijs worden gegeven op de school waar u de meeste uren werkzaam bent?

Let op: Meerdere antwoorden mogelijk.

- ☐ 1 Praktijkonderwijs
☐ 2 VMBO basis/kader beroepsgerichte leerweg
☐ 3 VMBO gemengde/theoretische leerweg
☐ 4 HAVO
☐ 5 VWO

2. Binnen wat voor soort onderwijs bent u zelf werkzaam?

Let op: Indien u binnen meerdere soorten onderwijs werkzaam bent, kruist u dan (maximaal) 3 soorten onderwijs aan waarin u het meeste werkzaam bent.

- ☐ 1 Praktijkonderwijs
☐ 2 VMBO basis/kader beroepsgerichte leerweg
☐ 3 VMBO gemengde/theoretische leerweg
☐ 4 HAVO
☐ 5 VWO

3. Wat is de denominatie van uw school?

- ☐ 1 Openbaar
☐ 2 Protestants-christelijk
☐ 3 Rooms-katholiek
☐ 4 Algemeen bijzonder
☐ 5 Samenwerkingsschool
☐ 6 Anders, namelijk:

4. In welk vak geeft u onderwijs?

Let op: Indien u meerdere vakken geeft, kruis dan het vak aan waarin u de meeste uren les geeft.

- ☐ 1 Geschiedenis
☐ 2 Maatschappijleer
☐ 3 Godsdienst
☐ 4 Anders, namelijk:

5. Wat is uw geboortjaar?

1	9		
---	---	--	--

6. Wat is uw geslacht?

- ☐ 1 Man
☐ 2 Vrouw

7. Waar is uw moeder geboren?

8. Waar is uw vader geboren?

9. Waar bent uzelf geboren?

	Uw moeder	Uw vader	Uzelf
Nederland	☐ 1	☐ 1	☐ 1
Een land dat deel uitmaakt van Afrika, Latijns-Amerika, Azië (exclusief Indonesië en Japan) of Turkije	☐ 2	☐ 2	☐ 2
Overige land	☐ 3	☐ 3	☐ 3

10. Wat is uw levensbeschouwing/geloofsovertuiging?

- ☐ 1 Niet-religieus
☐ 2 Protestants-christelijk
☐ 3 Rooms-katholiek
☐ 4 Joods
☐ 5 Islamitisch
☐ 6 Anders

Gebeurtenissen

11. Hoe vaak zijn de volgende gebeurtenissen in het afgelopen jaar uzelf tijdens of na schooltijd overkomen?

Wanneer meerdere voorvallen dezelfde aanleiding hadden, tel dan toch de voorvallen afzonderlijk.

	Niet (1)	Eén of enkele per jaar (2)	Eén of enkele keren per maand (3)	Eén of enkele keren per week (4)	Eén of meer keer per dag (5)
Leerlingen maken grievende opmerkingen over joden of bagatelliseren de Holocaust	☐	☐	☐	☐	☐
Leerlingen maken grievende opmerkingen over de islam	☐	☐	☐	☐	☐
Leerlingen maken grievende opmerkingen over homo-seksualiteit	☐	☐	☐	☐	☐

12. Hoe vaak grijpt u in bij grievende opmerkingen?

Ingrijpen kan bijvoorbeeld zijn: de leerling mondeling terechtwijzen of uit de klas sturen.

	Nooit (1)	Meestal niet (2)	Soms (3)	Meestal wel (4)	Altijd (5)	Niet van toepassing (6)
Ik grijp in wanneer een leerling een grievende opmerking maakt over joden of de Holocaust bagatelliseert	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik grijp in wanneer een leerling een grievende opmerking maakt over de islam	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik grijp in wanneer een leerling een grievende opmerking maakt over homoseksualiteit	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Grievende opmerkingen over joden kunnen beschouwd worden als uitingen van antisemitisme.

We gaan nu dieper in op verschillende typen antisemitische voorvallen.

Let op: We spreken hier van antisemitisme wanneer leerlingen zich beledigend of gewelddadig uitten tegenover personen omdat zij (vermeend) joods zijn, of tegenover joden in het algemeen. Daarmee ligt de focus in dit onderzoek op de voorvallen zelf en niet zozeer op de achterliggende motieven van de dader. Het kan namelijk in veel gevallen onbekend zijn in hoeverre leerlingen er daadwerkelijk een antisemitisch gedachtegoed op nahouden.

13. Hoe vaak bent u het afgelopen jaar tijdens of na schooltijd getuige geweest van antisemitische voorvallen die niet gericht waren tegen specifieke individuen? Wanneer meerdere voorvallen dezelfde aanleiding hadden, tel dan toch de voorvallen afzonderlijk.

Let op: we zijn zowel geïnteresseerd in voorvallen die zich mondeling (bijvoorbeeld via een gesprek of via het scanderen van anti-joodse leuzen), schriftelijk niet-digitaal (bijvoorbeeld via bekladding van schoolborden of muren) en schriftelijk digitaal (bijvoorbeeld via twitter) hebben voorgedaan.

	Niet (1)	Eén of enkele per jaar (2)	Eén of enkele keren per maand (3)	Eén of enkele keren per week (4)	Eén of meer keer per dag (5)
Leerlingen beledigen joden in de context van voetbal	☐	☐	☐	☐	☐
Leerlingen beledigen joden in de context van gebeurtenissen in het Midden-Oosten	☐	☐	☐	☐	☐
Leerlingen beledigen joden, maar niet in de context van voetbal of het Midden-Oosten	☐	☐	☐	☐	☐
Leerlingen bagatelliseren of ontkennen de Holocaust	☐	☐	☐	☐	☐

14. Hoe vaak bent u het afgelopen jaar tijdens of na schooltijd getuige geweest van antisemitische voorvallen tussen leerlingen onderling? Wanneer meerdere voorvallen dezelfde aanleiding hadden, tel dan toch de voorvallen afzonderlijk.

Let op: we zijn zowel geïnteresseerd in voorvallen die zich mondeling (bijvoorbeeld via een gesprek), schriftelijk niet-digitaal (bijvoorbeeld via bekladding van schoolborden of muren) en schriftelijk digitaal (bijvoorbeeld via twitter) hebben voorgedaan.

	Niet	Eén of enkele per jaar	Eén of enkele keren per maand	Eén of enkele keren per week	Eén of meer keer per dag
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Leerlingen schelden elkaar uit voor 'jood'	☐	☐	☐	☐	☐
Leerlingen beledigen andere leerlingen omdat deze joods zijn of daarmee geassocieerd worden	☐	☐	☐	☐	☐
Leerlingen bedreigen andere leerlingen omdat deze joods zijn of daarmee geassocieerd worden	☐	☐	☐	☐	☐
Leerlingen bekladden, beschadigen of vernielen de eigendommen van andere leerlingen omdat deze joods zijn of daarmee geassocieerd worden	☐	☐	☐	☐	☐
Leerlingen gebruiken fysiek geweld tegen andere leerlingen omdat deze joods zijn of daarmee geassocieerd worden	☐	☐	☐	☐	☐

15. Hoe vaak bent u zelf het afgelopen jaar tijdens of na schooltijd het slachtoffer geweest van antisemitische voorvallen? Wanneer meerdere voorvallen dezelfde aanleiding hadden, tel dan toch de voorvallen afzonderlijk.

Let op: we zijn zowel geïnteresseerd in voorvallen die zich mondeling (bijvoorbeeld via een gesprek of via het scanderen van anti-joodse leuzen), schriftelijk niet-digitaal (bijvoorbeeld via bekladding van schoolborden of muren) en schriftelijk digitaal (bijvoorbeeld via twitter) hebben voorgedaan.

	Niet	Eén of enkele per jaar	Eén of enkele keren per maand	Eén of enkele keren per week	Eén of meer keer per dag
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Leerlingen schelden u uit voor 'jood'	☐	☐	☐	☐	☐
Leerlingen beledigen u omdat u joods bent of daarmee geassocieerd wordt	☐	☐	☐	☐	☐
Leerlingen bedreigen u omdat u joods bent of daarmee geassocieerd wordt	☐	☐	☐	☐	☐
Leerlingen bekladden, beschadigen of vernielen uw eigendommen omdat u joods bent of daarmee geassocieerd wordt	☐	☐	☐	☐	☐
Leerlingen gebruiken fysiek geweld tegen u omdat u joods bent of daarmee geassocieerd wordt	☐	☐	☐	☐	☐

We gaan nu dieper in op het meest recente antisemitische voorval dat u het afgelopen jaar tijdens of na schooltijd heeft meegemaakt.

Let op: Indien u het afgelopen jaar geen antisemitische voorvallen tijdens of na schooltijd heeft meegemaakt (tussen leerlingen onderling, gericht tegen uzelf of niet gericht tegen een specifiek individu), kunt u verdergaan met vraag 37.

16. Tegen wie was het meest recente antisemitische voorval gericht?

- ☐ 1 Niet tegen een specifiek individu ► **Ga door naar vraag 17**
- ☐ 2 Tegen uzelf ► **Ga door naar vraag 18**
- ☐ 3 Tegen één of meerdere leerlingen ► **Ga door naar vraag 19**

17. Welk type voorval was het?

Alleen invullen indien het voorval niet tegen een specifiek individu gericht was.

- ☐ 1 Leerlingen beledigden joden in de context van voetbal
- ☐ 2 Leerlingen beledigden joden in de context van gebeurtenissen in het Midden-Oosten
- ☐ 3 Leerlingen beledigden joden, maar niet in de context van voetbal of het Midden-Oosten
- ☐ 4 Leerlingen bagatelliseerden of ontkenden de Holocaust

► Ga door naar vraag 24

☐ 5 Anders,
namelijk:

18. Welk type voorval was het? Alleen invullen indien het voorval gericht was tegen uzelf.

Let op: *Alleen invullen indien het voorval gericht was tegen uzelf.*

- ☐ 1 Leerlingen scholden u uit voor 'jood'
- ☐ 2 Leerlingen beledigden u omdat u joods was of daarmee geassocieerd werd
- ☐ 3 Leerlingen bedreigden u omdat u joods was of daarmee geassocieerd werd
- ☐ 4 Leerlingen bekladden, beschadigden of vernielden uw eigendommen omdat u joods was of daarmee geassocieerd werd
- ☐ 5 Leerlingen gebruikten fysiek geweld tegen u omdat u joods was of daarmee geassocieerd werd

► Ga door naar vraag 24

☐ 6 Anders,
namelijk:

19. Welk type voorval was het?

Let op: *Alleen invullen indien het voorval gericht was tegen een of meerdere leerlingen.*

- ☐ 1 Leerlingen scholden elkaar uit voor 'jood'
- ☐ 2 Leerlingen beledigden andere leerlingen omdat deze joods waren of daarmee geassocieerd werden
- ☐ 3 Leerlingen bedreigden andere leerlingen omdat deze joods waren of daarmee geassocieerd werden
- ☐ 4 Leerlingen bekladden, beschadigden of vernielden de eigendommen van andere leerlingen omdat deze joods waren of daarmee geassocieerd werden
- ☐ 5 Leerlingen gebruikten fysiek geweld tegen andere leerlingen omdat deze joods waren of daarmee geassocieerd werden

☐ 6 Anders,
namelijk:

Slachtoffers(s)

20. Was het antisemitische voorval gericht tegen één slachtoffer, of tegen meerdere slachtoffers?

Let op: *Alleen invullen indien het voorval gericht was tegen een of meerdere leerlingen.*

- ☐ 1 Eén slachtoffer
- ☐ 2 Meerdere slachtoffers
- ☐ 3 Onbekend

21. Was het slachtoffer/ de slachtoffers van het antisemitische voorval wel of niet joods?

Let op: *Alleen invullen indien het voorval gericht was tegen een of meerdere leerlingen.*

- ☐ 1 Wel joods
- ☐ 2 Niet joods
- ☐ 3 Sommige waren joods, sommige niet
- ☐ 4 Onbekend

22. Van welk schooltype en uit welke klas was het slachtoffer, of de meerderheid van de slachtoffers, afkomstig?

Let op: Alleen invullen indien het voorval gericht was tegen een of meerdere leerlingen.

Schooltype

- ☐ 1 Praktijkonderwijs
- ☐ 2 VMBO basis/kader beroepsgerichte leerweg
- ☐ 3 VMBO gemengde/theoretische leerweg
- ☐ 4 HAVO
- ☐ 5 VWO
- ☐ 6 Onbekend

Klas

- ☐ 1 1^e klas
- ☐ 2 2^e klas
- ☐ 3 3^e klas
- ☐ 4 4^e klas
- ☐ 5 5^e klas
- ☐ 6 6^e klas

23. Wat was het geslacht van het slachtoffer/de slachtoffers?

Let op: Alleen invullen indien het voorval gericht was tegen een of meerdere leerlingen.

- ☐ 1 Vrouw(en)
- ☐ 2 Man(nen)
- ☐ 3 Een groep van vrouwen en mannen
- ☐ 4 Onbekend

24. Hoe ernstig zou u het voorval beoordelen op een schaal van 1 tot 10? Daarbij staat 1 voor een onschuldig voorval dat geen indruk op u maakte en 10 voor een zeer ernstig voorval dat grote indruk op u maakte.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

25. Waar speelde het antisemitische voorval zich af?

- ☐ 1 In het leslokaal
- ☐ 2 Buiten het leslokaal maar binnen het schoolgebouw
- ☐ 3 Op het schoolplein of binnen de directe omgeving van de school
- ☐ 4 Tijdens een schoolreis of excursie

- ☐ 5 Anders, namelijk:

26. Op welke wijze werd de antisemitische uitlating gecommuniceerd?

- ☐ 1 Mondeling
- ☐ 2 Schriftelijk niet digitaal (bijvoorbeeld: via een boodschap op papier of het bord, of via bekladdingen op de muur)
- ☐ 3 Via e-mail
- ☐ 4 Via sociale media, bijvoorbeeld facebook of twitter

- ☐ 5 Anders, namelijk:

- ☐ 5 Niet van toepassing: het ging niet om een antisemitische uitlating, maar om bekladding/beschadiging/vernieling van eigendommen of om fysiek geweld

Dader(s)

27. Was er één dader, of waren er meerdere daders betrokken bij het antisemitische voorval?

- ☐ 1 Één dader
☐ 2 Meerdere daders
☐ 3 Onbekend

28. Wat was de etnische achtergrond van de dader volgens u?

- ☐ 1 (overwegend) autochtoon Nederlands
☐ 2 (overwegend) Turks
☐ 3 (overwegend) Marokkaans
☐ 4 (overwegend) Surinaams
☐ 5 (overwegend) Antilliaans
☐ 6 Anders, namelijk:

- ☐ 7 Onbekend

29. Van welk schooltype en uit welke klas was de dader, of de meerderheid van de daders, die betrokken waren bij het antisemitische voorval afkomstig?

Schooltype

- Praktijkonderwijs ☐ 1
 VMBO basis/kader beroepsgerichte leerweg ☐ 2
 VMBO gemengde/theoretische leerweg ☐ 3
 HAVO ☐ 4
 VWO ☐ 5
 Onbekend ☐ 6

Klas

- 1^e klas ☐ 1
 2^e klas ☐ 2
 3^e klas ☐ 3
 4^e klas ☐ 4
 5^e klas ☐ 5
 6^e klas ☐ 6

30. Wat was het geslacht van de dader, of de daders, die betrokken waren bij het antisemitische voorval?

- ☐ 1 Vrouw(en)
☐ 2 Man(nen)
☐ 3 Een groep van vrouwen en mannen
☐ 4 Onbekend

31. Welke uitspraken zijn op de dader(s) die betrokken waren bij het antisemitische voorval van toepassing?

Let op: meerdere antwoorden mogelijk

- ☐ 1 De dader(s) spijbelde(n) veel
☐ 2 De dader(s) was/waren betrokken bij criminele activiteiten
☐ 3 De dader(s) kwam(en) niet goed mee in de klas
☐ 4 De dader(s) was/waren betrokken bij een politiek-extremistische groepering
☐ 5 De dader(s) had(den) problemen thuis
☐ 6 De dader(s) was/waren betrokken bij een religieus-extremistische groepering
☐ 7 Geen van bovenstaande
☐ 8 Onbekend

32. Welke achtergronden hebben volgens u mogelijk een rol gespeeld bij het antisemitische voorval?

Achtergronden	Van invloed			
	Niet	Enigszins	Sterk	Weet niet/ geen mening
	(1)	(2)	(3)	(4)
Gebeurtenissen rondom voetbal in Nederland	☐	☐	☐	☐
Politieke of religieuze demonstraties in Nederland	☐	☐	☐	☐
Gebeurtenissen in het Midden-Oosten	☐	☐	☐	☐
Overige internationale gebeurtenissen	☐	☐	☐	☐
Gebeurtenissen binnen de school (bijvoorbeeld: opstootjes tussen groepen leerlingen)	☐	☐	☐	☐
Gebeurtenissen binnen de les (bijvoorbeeld: het onderwerp van de les of de sfeer binnen de klas)	☐	☐	☐	☐
Anders, namelijk:	☐	☐	☐	☐

33. Greep u in bij het voorval?

Let op: meerdere antwoorden mogelijk.

- ☐ 1 Nee
- ☐ 2 Ja, door de dader(s) mondeling terecht te wijzen
- ☐ 3 Ja, door de daders(s) uit de klas te sturen
- ☐ 4 Ja, door achteraf in gesprek met de betrokkene(n) te gaan
- ☐ 5 Ja, door de schoolleiding in te lichten
- ☐ 6 Ja, door de ouders van de slachtoffer(s) in te lichten
- ☐ 7 Ja, door de ouders van de dader(s) in te lichten
- ☐ 8 Ja, door externe instanties in te lichten, bijvoorbeeld: de politie, de onderwijsinspectie of een antidiscriminatiebureau
- ☐ 9 Ja, maar niet op een van bovenstaande manier.

Ik greep als volgt in:

Effect op voorval

34. Wat was het effect van uw reactie op het voorval? Daarmee bedoelen we zowel ingrijpen als niet ingrijpen. U kunt het effect aangeven op een schaal van -5 tot +5, waarbij -5 staat voor een zeer negatief effect op het voorval, 0 staat voor geen effect op het voorval en +5 staat voor een zeer positief effect op het voorval.

zeer negatief					geen effect					zeer positief
-5	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

35. Welke uitwerking had het antisemitische voorval volgens u op het slachtoffer of de slachtoffers ervan?

Indien het antisemitische voorval tegen uzelf gericht was gaat het hier dus om de uitwerking ervan op uzelf.

	Niet	Enigszins	Sterk	Weet niet/ geen mening
	(1)	(2)	(3)	(4)
Het slachtoffer had emotionele schade (bijvoorbeeld: voelde zich gekwetst, gespannen of gestrest)	☐	☐	☐	☐
Het slachtoffer had materiële schade	☐	☐	☐	☐
Had slachtoffer had fysieke schade	☐	☐	☐	☐
De gebeurtenis had gedragsconsequenties voor het slachtoffer (bijvoorbeeld: het leidde tot verzuim van school/werk of tot lagere prestaties)	☐	☐	☐	☐

36. Welke uitwerking had het antisemitische voorval volgens u op de les?

- ☐ 1 Het voorval had (vrijwel) geen gevolgen
- ☐ 2 Het voorval had wel invloed op de les, maar geen negatieve invloed
(bijvoorbeeld: het voorval was aanleiding voor een vruchtbare groepsdiscussie)
- ☐ 3 Het voorval had een negatieve invloed op de les
- ☐ 4 Het voorval had een negatieve invloed op de les en één of meerdere lessen daarna
- ☐ 5 Niet van toepassing: het voorval vond niet tijdens de les plaats

Tot slot

De laatste vragen gaan over de aandacht voor het tegengaan van discriminatie en antisemitisme op uw school.

37. Hoeveel waarde hecht u aan voorlichtingen of lessen op uw school over de volgende onderwerpen:

	Geen waarde	Een beetje waarde	Neutraal	Tamelijk veel waarde	Zeer veel waarde
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
De Holocaust	☐	☐	☐	☐	☐
Goede omgangsvormen	☐	☐	☐	☐	☐
Het voorkomen van discriminatie	☐	☐	☐	☐	☐
Het voorkomen van antisemitisme	☐	☐	☐	☐	☐

38. In hoeverre bent u het met de volgende stelling eens?

	Helemaal mee eens	Een beetje mee eens	Net zo veel mee eens, als mee oneens	Een beetje mee oneens	Helemaal mee oneens	Weet niet/ geen mening
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Op mijn school wordt over het algemeen goed ingegrepen bij antisemitische voorvallen	☐	☐	☐	☐	☐	☐

39. Op welke van de volgende onderwerpen zou u meer voorlichting of bijscholing willen ontvangen?

Let op: meerdere antwoorden mogelijk

- ☐ 1 Het verzorgen van lessen over de Holocaust
- ☐ 2 Goede omgangsvormen
- ☐ 3 Het voorkomen/aanpakken van discriminatie
- ☐ 4 Het voorkomen/aanpakken van antisemitisme
- ☐ 5 Geen van bovenstaande

40. Heeft u opmerkingen over het onderzoek?☐ ₁ Nee☐ ₂ Ja, namelijk:**41. Wilt u op de hoogte gehouden worden van de resultaten van dit onderzoek en/of deelnemen aan een verdiepende focusgroep over het aanpakken van antisemitische voorvallen? Uw e-mailadres wordt niet met derden gedeeld.****Aanvullende informatie over resultaten?**☐ ₁ Ja, mijn
e-mail-
adres is:☐ ₂ Nee**Deelname focusgroep?**☐ ₁ Ja, mijn
e-mail-
adres is:☐ ₂ Nee***Hartelijk bedankt voor uw medewerking!***

Bijlage 2 Onderzoeksverantwoording

Keuze voor de opzet

Er is gekozen om het onderzoek uit te voeren door middel van schriftelijke enquête onder docenten geschiedenis, maatschappijleer, godsdienst of algemene vakken¹ (in geval van praktijkonderwijs) in het voortgezet onderwijs. Voor deze opzet is gekozen om de volgende redenen:

- De opzet van het onderzoek maakt een vergelijking mogelijk met een eerder onderzoek uit 2004 van Research voor Beleid in opdracht van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.² Ook toen is een schriftelijke enquête verspreid onder docenten geschiedenis, maatschappijleer of algemene vakken (in geval van praktijkonderwijs) in het voortgezet onderwijs. Docenten godsdienst hoorden bij het onderzoek uit 2004 niet tot de populatie. Toevoeging van deze groep heeft echter geen significante invloed gehad op de onderzoeksuitkomsten.³
- Een schriftelijke enquête (die ook via internet ingevuld kon worden) geeft docenten meer tijd om de vragen zorgvuldig in te vullen dan een telefonische enquête. Bovendien is de kans op sociaalwenselijke antwoorden in een schriftelijke enquête hoogstwaarschijnlijk lager dan bij een telefonische enquête waarbij de respondent direct antwoord moet geven aan de enquêteur. In een schriftelijke enquête is de anonimiteit van de respondent namelijk beter gewaarborgd.
- Gekozen is voor docenten geschiedenis, maatschappijleer, godsdienst of algemene vakken (in geval van praktijkonderwijs) als respondentgroep omdat de verwachting is dat de kans op antisemitische voorvallen bij lessen in die vakken groter is dan bij andere vakken. Tijdens lessen geschiedenis, maatschappijleer, godsdienst en dergelijke worden immers thema's behandeld die direct of indirect te maken hebben met antisemitisme, zoals de Tweede Wereldoorlog, het Midden-Oosten, identiteit, discriminatie en religie.

Uitvoering van het onderzoek

De vragen voor de enquête zijn door Panteia opgesteld, in overleg met de Anne Frank Stichting. De vragenlijst is te vinden in bijlage 1.

Voordat de vragenlijsten zijn verzonden, heeft er een aankondiging van het onderzoek plaatsgevonden. Eerst is aan de directies van alle 1.359⁴ vestigingen van scholen op briefpapier van de Anne Frank Stichting een introductiebrief verzonden. In de introductiebrief is de achtergrond en doelstelling van het onderzoek kort beschreven en is vermeld dat de scholen telefonisch benaderd konden worden. Vervolgens vond er een telefonische werving van scholen plaats. Hierbij zijn alle vestigingen in het voortgezet onderwijs gebeld totdat een netto respons van 450 vestigingen werd bereikt. Tijdens de telefonische aankondiging

¹ Het Praktijkonderwijs heeft dezelfde vakken als de onderbouw van het voortgezet onderwijs, maar dan afgestemd op de arbeidsmarkt. Vakken als geschiedenis of maatschappijleer bestaan niet als zodanig. Vakken die enigszins vergelijkbaar zijn, heten bijvoorbeeld 'Mens en Maatschappij', 'Wereldoriëntatie', 'Cultuur en Maatschappij'.

² Research voor Beleid, *Agressie en geweld in het onderwijs*, Leiden 2004

³ Een berekening van het percentage antisemitische incidenten exclusief docenten godsdienst leidt tot een daling van afgerond 1 procent.

⁴ Er is gebruik gemaakt van de adresgegevens die DUO bijhoudt van alle vestigingen in het voortgezet onderwijs.

hebben medewerkers van het callcenter van Panteia aan de vestigingsdirecteur of een contactpersoon met een vergelijkbare positie gevraagd of de school bereid was tot deelname. Deelnemers kregen vervolgens telefonisch een toelichting op de onderzoeksopzet.

De vragenlijsten zijn verzonden ter attentie van de schooldirecties of contactpersonen met de instructie deze uit te delen onder docenten geschiedenis, maatschappijleer, godsdienst of algemene vakken (in geval van praktijkonderwijs). De vragenlijsten zijn gebundeld in enveloppen toegezonden. Om een aselechte onderzoekspopulatie te realiseren is de directies c.q. contactpersonen gevraagd om de vragenlijsten te overhandigen aan personeelsleden die vanaf de datum van ontvangst het eerst jarig zijn. De respondenten konden de door hen ingevulde vragenlijsten zelf retour zenden aan Panteia met behulp van retourenveloppen. Ook hadden respondenten de mogelijkheid om de vragenlijst op internet in te vullen. Op de vragenlijst stonden hiertoe het internetadres en een unieke inlogcode en wachtwoord vermeld.

Twee weken na verzending van de introductiebrieven en vragenlijsten heeft Panteia een herinnering per e-mail verzonden aan alle scholen. Twee weken later is nog een herinnering per e-mail verzonden aan alle scholen.

Respons en weging

In totaal zijn 2.700 vragenlijsten verspreid onder 450 verschillende vestigingen en zijn 937 vragenlijsten retour gezonden, dat is een respons van 35%.

Om vast te stellen of de respons representatief is, hebben we deze vergeleken met de populatie. Dat doen we op het niveau van vestigingen, omdat we daarbij over populatiegegevens beschikken. We kijken naar variabelen die veel worden gebruikt in sociaalwetenschappelijk onderzoek: de mate van stedelijkheid van de locatie van de schoolvestiging; provincie van de schoolvestiging; denominatie van de schoolvestiging en aandeel leerlingen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond op de schoolvestiging.

Als eerste kijken we naar de mate van stedelijkheid.

Tabel B2.1 Respons en populatie naar stedelijkheid

	% Populatie	% Respons	% Verschil
Zeer sterk stedelijk	20,2	21,3	1,1
Sterk stedelijk	6,7	10,2	3,4
Matig stedelijk	32,3	27,9	-4,4
Weinig stedelijk	18,4	21,6	3,2
Niet stedelijk	22,3	19,0	-3,2

Een vergelijking op de mate van stedelijkheid maakt duidelijk dat de respons per type stedelijk gebied over het algemeen weinig afwijkt van de onderzoekspopulatie. Wel is er een kleine oververtegenwoordiging van sterk en weinig stedelijke schoolvestigingen en een kleine ondervertegenwoordiging van matig en niet stedelijke schoolvestigingen.

Ten tweede kijken we naar de variabele provincie.

Tabel B2.2 Respons en populatie naar provincie

	% Populatie	% Respons	% Verschil
Drenthe	3,2	4,1	0,9
Flevoland	2,5	2,2	-0,3
Friesland	5,7	6,4	0,7
Gelderland	12,3	9,4	-2,9
Groningen	4,5	4,9	0,4
Limburg	5,8	9,4	3,6
Noord-Brabant	13,4	13,9	0,5
Noord-Holland	15,2	15,4	0,2
Overijssel	6,5	7,9	1,4
Utrecht	7,1	3,4	-3,7
Zeeland	2,4	2,6	0,2
Zuid-Holland	21,4	20,6	-0,8

Uit de tabel blijkt dat de provincies Drenthe, Limburg en Overijssel zijn oververtegenwoordigd in de respons, terwijl de provincies Gelderland en Utrecht ondervertegenwoordigd zijn.

Ten derde kijken we naar de denominatie van de school.

Tabel B2.3 Respons en populatie naar denominatie

	% Populatie	% Respons	% Verschil
Algemeen bijzonder	18,4	12,0	-6,4
Overig ¹	6,1	5,6	-0,5
Openbaar	24,9	23,6	-1,3
Protestants-Christelijk	17,8	18,7	0,9
Rooms-Katholiek	22,5	30,0	7,5
Samenwerkingsverband ²	10,3	10,1	-0,2

We zien dat de respons van de populatie afwijkt als het gaat om denominatie. Algemeen bijzondere scholen en openbare scholen zijn enigszins ondervertegenwoordigd in de respons, terwijl Rooms-Katholieke scholen sterk oververtegenwoordigd zijn.

Ten slotte kijken we naar het aandeel leerlingen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond op de schoolvestiging.

¹ Antroposofisch, Evangelisch, Gereformeerd, Interconfessioneel, Islamitisch, Joods orthodox, Reformatorisch, Overige. In Nederland bevindt zich één Islamitische school en één Joods Orthodoxe school: hoewel beiden vertegenwoordigd zijn in de respons hebben zij een minimale invloed op de resultaten omdat het slechts om twee scholen gaat.

² Op een samenwerkingschool worden zowel openbaar als bijzonder onderwijs aangeboden.

Tabel B2.4 Respons en populatie naar aandeel leerlingen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond

% Populatie	% Respons	% Verschil
15,1	14,0	-1,1

Te zien is dat het verschil tussen respons en populatie relatief klein is.

Vanwege de relatief grote verschillen tussen respons en populatie wat betreft spreiding over provincies en denominatie, is besloten om een wegingsprocedure toe te passen. Deze corrigeert voor afwijkingen in de responderende groep ten opzichte van de totale populatie. Er is een gecombineerde weegfactor gemaakt op basis van de variabelen provincie en denominatie. Resultaat van de weging is dat de respons ook op deze variabelen een goede afspiegeling vormt van de populatie.

Vergelijking met onderzoek uit 2004

In 2004 heeft Research voor Beleid in opdracht van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap onderzoek uitgevoerd naar agressie en geweld in het onderwijs. Ook dat onderzoek bestond uit een schriftelijke enquête onder docenten in het voortgezet onderwijs. Aan docenten in de vakken geschiedenis en maatschappijleer of algemene vakken (in geval van praktijkonderwijs) in het voortgezet onderwijs is destijds onder meer de volgende vraag gesteld:

Figuur B20.1 Vraagstelling 2004

37. Hoe vaak zijn de volgende gebeurtenissen in het afgelopen jaar u zelf overkomen?					
	Niet	Eén of enkele keren in het gehele jaar	Eén of enkele keren per maand	Eén of enkele keren per week	Dagelijks
Leerlingen maken grievende opmerkingen over joden c.q. bagatelliseren de holocaust	☐	☐	☐	☐	☐
Leerlingen maken grievende opmerkingen over de islam	☐	☐	☐	☐	☐
Leerlingen maken grievende opmerkingen over homoseksualiteit	☐	☐	☐	☐	☐

Figuur B20.2 Vraagstelling 2013

11. Hoe vaak zijn de volgende gebeurtenissen in het afgelopen jaar u zelf tijdens of na schooltijd overkomen? <i>Wanneer meerdere voorvallen dezelfde aanleiding hadden, tel dan toch de voorvallen afzonderlijk.</i>					
	Niet (1)	Eén of enkele keren per jaar (2)	Eén of enkele keren per maand (3)	Eén of enkele keren per week (4)	Eén of meer keer per dag (5)
Leerlingen maken grievende opmerkingen over joden of bagatelliseren de Holocaust	☐	☐	☐	☐	☐
Leerlingen maken grievende opmerkingen over de islam	☐	☐	☐	☐	☐
Leerlingen maken grievende opmerkingen over homoseksualiteit	☐	☐	☐	☐	☐

De vraag uit 2004 is overgenomen in de vragenlijst van het huidige onderzoek. Dat – en het feit dat de onderzoeksopzet hetzelfde is – maakt op hoofdlijnen een vergelijking mogelijk met de onderzoeksresultaten. De vergelijking moet echter met de nodige voorzichtigheid geïnterpreteerd worden, omdat er kleine, maar relevante verschillen zijn tussen het onderzoek uit 2004 en het huidige onderzoek. Ten eerste is de context van het onderzoek nu anders. In 2004 is het onderzoek bij directies en docenten gepresenteerd als een onderzoek naar agressie en geweld. Nu is het onderzoek gepresenteerd als een onderzoek naar discriminatie en antisemitisme. Ten tweede is de vraagstelling uit 2004 op een paar kleine tekstuele punten aangepast. Het is echter niet waarschijnlijk dat dit tot een verandering in antwoorden leidt.

Panteia
Bredewater 26
PO BOX 7001
2701 AA Zoetermeer
The Netherlands
tel: +31 79 343 01 00
fax: +31 79 343 01 01
info@panteia.nl
www.panteia.nl